

Om læring og indsigt fra krig

(Særunummer af Fra Krig og Fred)

Dansk Militærhistorisk Kommission og Forsvarsakademiet

Bind II

Artikel:

Brusilov-offensiven, juni-september 1916: Sejr og sammenbrud på Østfronten

Forfattere:

Claus Bundgård Christensen & Niels Bo Poulsen©

Søgeord:

1916; Alekseev; Brusilov; Conrad; Evert; Falkenhayn; Første Verdenskrig; Kovel; Kuropatkin; Lutsk; Rumænien; Rusland; Tyskland; Østfronten; Østrig-Ungarn

Brusilov-offensiven, juni-september 1916: Sejr og sammenbrud på Østfronten

I modsætning til andre store slag i 1916, der blev navngivet efter det geografiske område, hvor de udkæmpedes, navngives den russiske storoffensiv tit efter dens initiativtager general Aleksej Alekseevitj Brusilov (1853-1926).¹ Allerede kort efter at Brusilov-offensiven, der varede fra begyndelsen af juni til slutningen af september 1916, blev sat i værk, vakte dens overraskende succes stor forundring og ærefrygt. Når offensiven, som en af de få i verdenskrigen, bærer en hærførers navn, skyldes det netop dens betydelige taktiske og operative effekt.² På modstandernes side af fronten havde chokket ikke fortaget sig mere end et årti senere: *“Hvordan kunne det ske, at den 4. Arme kunne blive kastet ud af sine usædvanligt stærke stillinger af en ellers ikke nævneværdigt overlegen modstander, og snart efter mistede ethvert greb om situationen?”* – spurgte armeens tidligere stabschef, Otto Josef von Berndt, retorisk i 1929 i et brev til en gruppe historikere, som på det tidspunkt skrev på det store officielle østrigske samleværk om krigen.³

Mens vi senere skal vende tilbage til von Berndts eget svar på spørgsmålet, skal der her blot konstateres, at problemstillingen kan bredes ud til hele den østrig-ungarske del af Østfronten i sommeren 1916: Efter en periode med store sejre til Centralmagterne i kampen med russerne, fremstod de tsaristiske armeer i foråret 1916 kun som en meget begrænset trussel, og man følte sig fra østrig-ungarsk (og tysk) side sikker på at kunne stå sig mod kommende russiske angreb. Ikke desto mindre fik Brusilovs offensiv store dele af Østfronten til at kollapse og gav det østrig-ungarske kejserrige dødsstødet som europæisk stormagt. Med den østrigske historiker Manfred Rauchensteiners ord virkede det for en stund i sommeren 1916 som om Brusilov havde fundet metoden til at vende krigen til Ruslands endegyldige fordel.⁴

Sådan kom det som bekendt ikke til at gå: Brusilovs operative succes lod sig ikke omsætte til en strategisk sejr, og godt et halvt år efter offensiven blev Rusland ramt af revolution for siden at måtte indgå en ydmygende fred med Centralmagterne. Omvendt udstillede offensiven de store samarbejds- og koordinationsvanskeligheder i parløbet mellem Østrig-Ungarn og Tyskland. Den blev dermed en demonstration af udfordringerne ved koalitionskrig, ikke mindst når denne fore-

går med styrker indsat skulder ved skulder. Den østrig-ungarske og tyske ”krig i krigen” udspillede sig således på både det strategiske og operative niveau.

Denne artikel vil med inddragelse af en bred litteraturbase og hidtil kun sparsomt benyttede arkivalier ikke kun undersøge, hvorfor offensiven blev en succes, men også, hvorfor den forblev en isoleret russisk solstrålehistorie, som ikke siden lod sig gentage. Der vil også blive lagt vægt på at udpege, hvilken lære man blandt de stridende parter drog af offensiven både i samtiden og efter krigens afslutning. Det er ambitionen med artiklen både at bidrage til den faghistoriske analyse af offensiven og at den kan inddrages i undervisning af personer, som ikke nødvendigvis besidder en specialviden om emnet. De nødvendige kompromisser for at opnå begge disse mål inden for rammerne af en artikel er blandt andet, at offensivens første tid er tyngdepunktet for analysen, mens der dvæles mindre ved kampenes senere faser. Samtidig bruges lidt plads på at introducere ”nye læsere” til emnet. Dette sker gennem indledende afsnit om Østfrontens særtræk og om de russiske og østrig-ungarske hæres særtræk, samt gennem en afsluttende historiografisk redegørelse for nøgletekster om offensiven.

Den samlede disposition for de kommende sider er således følgende: Efter en introduktion til Østfrontens særlige forhold redegøres for de forudgående kampe på denne front. Herefter præsenteres de stridende hære ganske kort, og Brusilovs plan for offensiven gennemgås. Hans grundlæggende operationsbefaling, som er et af de dokumenter, der sjældent trækkes på i forskningen, danner naturligvis udgangspunktet for dette. Da dette dokument ikke er bredt kendt og samtidig skønnes at kunne anvendes ved eksempelvis undervisning i krigshistorie og taktik ved Hærens officersuddannelse, er det tillige at finde som et bilag til denne artikel.⁵

Efter en gennemgang af de vigtigste kamphandlinger med omdrejningspunkt i offensivens indledende fase følger en analyse af, hvorfor Brusilovs forehavende lykkedes. Derpå sættes offensiven ind i en større ramme gennem sammenligning med andre offensiver under krigen, og slutteligt redegøres for historiografien omkring Brusilovoffensiven.

Østfront versus Vestfront

Østfronten adskilte sig fra Vestfronten ved en række natur- og erhvervsgeografiske forhold, samt gennem antallet og kvaliteten af de indsatte tropper og deres materiel. Før Rumæniens krigsindtræden i august 1916 strakte Østfronten sig fra den rumænsk-ungarske grænse i Karpaterne til Rigabugten – en strækning på omkring 1.300 kilometer. Da Rumænien sluttede sig til Ententen, forlængedes fronten med yderligere 150 kilometer. Til sammenligning var Vestfrontens længde fra Kanalen og til den schweiziske grænse godt og vel 600 kilometer.

Østfronten var sammenlignet med Vestfronten præget af langt færre samt dårligere veje og jernbaner, en mindre udviklet økonomi og en forholdsvis lav befolkningstæthed. Dertil kom skove og sumpe med langt større udstrækning og

Østfronten i marts 1916. (West Point)

hindreværdi. Eftersom Vestfronten lå tæt på flere af de stridende parters hovedsteder og vigtige industriområder og gennemgående var placeret i et landskab med langt bedre samfærdselsmuligheder, resulterede dette i, at der indsattes langt flere og bedre udrustede styrker vestpå end østpå. Per frontkilometer var der gennemsnitligt kun indsat 1/3 af det antal soldater, et afsnit på Vestfronten rådede over.⁶ Det var dog ikke kun antallet af soldater, som relativt set var lavere. Sammenlignes to tyske frontafsnit på en rolig del af Vestfronten og et tilsvarende på Østfronten i 1916, er forskellen i våbentildelingen slående: I den tyske 3. Armes område ved Reims-Cernay i Frankrig besad de indsatte divisioner op til fjorten maskingeværer per kilometer frontlinje. I modsætning hertil havde den tyske 12. Armes enheder omkring Krevo i det nutidige Hviderusland maksimalt seks maskingeværer indsat per kilometer og typisk noget færre.⁷ Mulighederne for at bygge omfattende befæstningslinjer var også mange steder begrænsede. Lange perioder med frosthård jord og høj grundvandsstand eller oversvømmelser grundet tøbrud vanskeliggjorde enhver form for gravning eller førte til, at man fremfor at grave dybe skyttegrave og etablere dækningsrum mange meter under jorden måtte etablere stillingerne delvist over jorden. Dette kompenseredes i nogen grad af, at også frekvensen af tungt artilleri typisk var langt lavere end i Frankrig og Belgien.⁸ Samtidig muliggjorde den bedre infrastruktur bag fronten vestpå, at

den angrebne part hurtigt kunne flytte reserver til truede frontafsnit og imødegå fjendtlige angreb. Disse forhold betød, at de enkelte operationer på Østfronten strakte sig over langt større områder end vestpå og i en række tilfælde også var præget af en højere grad af bevægelse, hvorunder det tit lykkedes angriberen at tage fanger og materiel i et omfang uden sidestykke på Vestfronten.⁹ Winston Churchill satte elegant ord på denne forskel, da han efter krigen skrev: "In the west, the armies were too big for the land; In the east, the land was too big for the armies."¹⁰

De kamphandlinger, denne artikel omfatter, fandt sted langs en cirka 450 kilometer lang strækning af Østfronten. Der var tale om området fra Pinsk i udkanten af Pripetsumpene i vore dages Hviderusland og ned til det punkt, hvor Østrig-Ungarn, Rumænien og Ruslands grænser mødtes: Ved byen Tjernivtsi, i dag en by i det vestlige Ukraine; dengang det østrig-ungarske kejserriges østligste forpost. Frontens længde taget i betragtning kan det ikke undre, at der gjorde sig flere forskellige landskabstyper gældende i det område, hvor Brusilovoffensiven fandt sted. Volhynien, den nordligste del af de i offensiven inddragede landområder, var præget af skove og sumpe mod nord, men længere mod syd hævede terrænet sig og blev mere bakket og åbent, dog stadig præget af megen småskov. Her gik det over i Galizien, som i modsætning til Volhynien, der var en del af det russiske Polen, tilhørte Østrig-Ungarn. Galiziens sydlige dele var bjergrige, og det samme gjorde sig gældende for Bukovina, en østrig-ungarsk provins, som strakte sig ned til grænsen til Rumænien. I Bukovina dannede bjergkæden Karpaterne, som stedvist havde toppe på 2.000 meter, et vanskeligt passabelt skel mellem det ungarske sletteland og de områder, som offensiven tog sin start i. Dele af frontlinjen, som den så ud ved begyndelsen af 1916, fulgte floder, og det var tillige langs floder, at Centralmagterne, efterhånden som de blev trængt tilbage, søgte at stabilisere forsvaret. I Volhynien dannede flere nord-sydgående sidefloder til Pripetfloden naturlige forsvarslinjer, og i denne tekst skal vi møde floderne Stokhod og Styr. Særligt i Galizien løb en række bifloder til floderne Pruth og Dniestr nord-sydøst. Vigtigt under kampene var særligt Seret og Strypa, som løb i Karpaternes forterræn og flere steder skar sig igennem dybe slugter. Henset til, at landet hævede sig mod sydvest, havde Centralmagterne også en del steder den fordel, at de besad det dominerende terræn.

Forhistorien – kampene på østfronten 1915-16

Fra maj til september 1915 gennemførte Centralmagterne en række vellykkede offensive operationer, som tvang den russiske hær til at opgive størstedelen af Galizien, væsentlige dele af Volhynien, samt en række andre områder i det, der i dag er Polen, Litauen og det vestlige Letland.¹¹ Dette særdeles betydelige tab af territorium var ledsaget af store militære tab af mennesker og materiel, og omkring 3 millioner russiske soldater var blevet gjort ukampdygtige, da fronten i efteråret 1915 stabiliserede sig.¹² Rusland fremstod derfor som stærkt svækket, men ingen-

lunde nedkæmpet, og yderligere fremrykning på østfronten ville næppe ændre på det. Det enorme russiske rum ville blot suge Centralmagternes tropper til sig uden at en endelig sejr kunne opnås. Dette var i hvert fald synspunktet hos den tyske generalstabschef Erik von Falkenhayn, som gennem hele 1915 havde søgt at opnå en separatfred mellem Tyskland og Rusland. Nu fandt han, at tiden var kommet til at nedprioritere østfronten. Falkenhayn var overbevist om, at Rusland var så svækket, at det ikke længere kunne påvirke krigen afgørende, men omvendt heller ikke kunne nedkæmpes militært. Derfor skulle afgørelsen søges mod vest.¹³ Ved at erobre nøgleterræn nord for den politisk og militært vigtige fæstningsby Verdun skulle Frankrig tildeles et demoraliserende nederlag. Samtidig ville presset på franskmændene ved Verdun forhåbentligt udløse en præmatur britisk offensiv, som ligeledes kunne standses med blodige tab hos angriberne til følge. Var dette ikke nok til at bringe krigen til en for Tyskland gunstig afslutning, kunne en genoptagelse af den uindskrænkede ubådskrig gøre udslaget.¹⁴ Falkenhayns strategi var imidlertid ikke delt af alle i den tyske militære ledelse. Mens han havde kejserens tillid og dermed i første omgang kunne iværksætte sin plan, var der uro på sidelinjen, og han blev særligt modarbejdet af en kreds omkring general Hindenburg – med titlen *Ober Ost* – den øverstbefalende for alle tyske styrker nord for Pripetsumpene. Denne interne tyske konflikt strakte sig frem til Hindenburgs afløsning af Falkenhayn som generalstabschef i slutningen af august 1916, og den havde ikke uvæsentlige konsekvenser for de tyske dispositioner på østfronten i 1916. Falkenhayn var sig nemlig konkurrencen fra Hindenburg særdeles bevidst og søgte derfor at modvirke, at denne fik ansvar for en større del af østfronten, end han allerede havde.¹⁵

Endnu større konsekvenser havde dog en anden konflikt: Selv om de to lande havde været allierede i mange år før krigsudbruddet, var den politisk-militærstrategiske dialog mellem Berlin og Wien svag, og stik mod, hvad man skulle tro, blev den ikke bedre i tiden umiddelbart før eller under krigen.¹⁶ Ved krigens start kæmpede de tyske og østrig-ungarske hære derfor ikke blot på separate frontafsnit. Der savnedes desuden en overordnet koordination af strategi og operationer. En række østrig-ungarske militære tilbageslag medførte, at tyske styrker i stigende grad kom til at kæmpe på frontafsnit i Galizien, som russerne havde erobret. At det i 1915 lykkedes at drive de russiske styrker ud af hovedparten af dette landskab, skyldtes ikke mindst denne tyske indsats, herunder indplaceringen af tyske officerer i østrig-ungarske stabe og underordningen af østrig-ungarske styrker under tyske. Dette medførte spændinger på flere niveauer: Mellem Falkenhayn og den østrig-ungarske hærchef Conrad og mellem de tyske og østrig-ungarske officerer, som skulle gøre tjeneste sammen. Årsagerne var en blanding af personlig kemi og varetagelse af de to staters grundlæggende forskellige interesser, herunder det habsburgske riges frygt for at blive underordnet Tyskland, samt den oplevelse af prestigetab, det gav, når højtstående og højadelige østrig-ungarske generaler skulle underkaste sig tyske officerer.¹⁷

I lighed med Falkenhayn havde heller ikke Conrad blikket rettet mod østfron-

ten i 1916. Derimod ønskede han at angribe Italien, som i maj 1915 havde erklæret Centralmagterne krig og dermed forladt det forbund, landet ellers havde med Tyskland og Østrig-Ungarn.¹⁸ Falkenhayn var dog ikke positivt indstillet overfor operationen. At felttoget mod Italien, den såkaldte straffeekspedition, blev eksekveret, er et slående eksempel på, hvor ringe og ukoordineret samarbejdet var mellem tyskerne og det østrig-ungarske kejserrige, men også på de store forskelle, der herskede. Verdun var et forsøg på at tænke nyt, både på det strategiske og taktiske plan, mens Conrads felttog ved Trentino i Alperne var et traditionelt omringningslag, der skulle gøre det op med en, efter hans mening, svigefuld tidligere allieret. Der var altså ikke uenighed mellem de to vigtigste Centralmagter om, hvorvidt det gav mening at flytte tyngden i krigsindsatsen væk fra østfronten, men om, hvordan man kom sejrrigt ud af krigen. Tyskerne havde allerede i vinteren 1915-16 overflyttet otte divisioner til Verdun, og Conrad fulgte i begyndelsen af 1916 trop og overførte fire stærke divisioner sammen med hovedparten af det tunge artilleri til den italienske front.

Eventuel frygt for, om det var klogt således at udtynke østfronten, blev umiddelbart gjort til skamme, da to russiske angreb med henholdsvis Sydvestfrontens 7. Arme i december 1915 og den russiske Vestfronts 2. Arme i marts 1916 begge fejlede. (En front var den russiske betegnelse for en armégruppe). Trods betydeligt koncentration af styrker og en – efter østfrontens målestok – massiv artilleriindsats, afvist angriberne af forsvarerne, uden at disse for alvor blev trængt. Således var det den tyske opfattelse, at den russiske 2. Arme i slaget ved Narotjsøen den 18.-24. marts mistede 110.000 mand mod tyskernes tab på 20.000.

Tungt russisk artilleri under den mislykkede offensiv i marts 1916 ved Narotjsøen. (tumblr_ inline)

Da kampene var slut, var det endda lykkedes forsvarerne stedvist at skyde deres stilling frem til et højdedrag, som hidtil havde været på russiske hænder.¹⁹ Med 30.000 faldne mod 70.000 russiske havde den østrig-ungarske 7. Arme lidt mindre held med sine tre uger lange forsvarskampe i december 1915, men eftersom fronten også her holdt, uden det lykkedes angriberne at foretage væsentlige indbrud, havde angrebet samme effekt: selvtilliden steg markant.²⁰ Da chefen for den tyske Hærgruppe Alexander von Linsingens generalstab, sammen med den tyske hærchef Erich von Falkenhayn, i midten af januar besøgte nogle af de enheder, som senere skulle blive ofre for Brusilovoffensiven, var de begge helt enige om, at russerne næppe havde kræfter til at angribe i stor skala, og skulle det ske, ville de blive nedkæmpet.²¹

Nyopstillede russiske styrker sikrede i forening med Centralmagternes udtynning af deres styrker imidlertid, at der i 1916 atter var et nogenlunde favorabelt styrkeforhold på østfronten. At Rusland i løbet af sommeren skulle iværksætte større offensive operationer, blev allerede drøftet af de allierede i julen 1915 i det franske militære hovedkvarter i Chantilly. Tre samordnede offensiver ved Somme i Frankrig, Isonzo i Italien og på Østfronten skulle udtynde Centralmagternes reserver.

Fra russisk side gik man i foråret i gang med at forberede tre samtidige offensiver: Nordpå skulle general Aleksej Kuropatkins Nordfront angribe ud af et russisk brohoved ved Dvinafloden syd for Riga. Nord for Pinsk, der hvor den østrig-ungarske og den tyske del af fronten mødtes, havde general Aleksej Everts Vestfront til opgave at angribe, og syd derfor stod Brusilovs armégruppe, Sydvestfronten, som i første omgang ikke var tiltænkt selvstændige større operationer, da det var den svageste af de tre armégrupper. Mens Kuropatkin og Evert ikke selv havde store forhåbninger til deres angreb og gentagne gange søgte at få dem aflyst, var Brusilov anderledes optimistisk, og selv om hans angreb ikke oprindeligt indgik i den russiske planlægning, påtog han sig af egen drift en angrebsopgave.

Da tsaren den 14. april 1916 afholdt krigsråd, hvor den kommende tids mulige operationer skulle drøftes, udtrykte både Kuropatkin og Evert tvivl om, hvorvidt deres frontafsnit kunne levere resultater – også selv om de blev lovet reserver af tungt artilleri og ekstra tropper. Brusilov, som kort forinden var blevet udnævnt til chef for Sydvestfronten, erklærede sig derimod uden tøven rede til at lade sin front angribe, også selv om generalstabschefen Mihail Alekseev advarede ham om, at man fra centralt hold ikke kunne tildele ham forstærkninger. Brusilov argumenterede for, at selv hvis det ikke lykkedes ham at gennembryde de fjendtlige linjer, ville hans angreb stadig binde en del af modstandernes styrker og dermed lette de to andre fronters offensive handlinger.²² Denne tænkning røbede en klar indsigt i, hvad der var russernes potentielle styrke. Trods de enorme tab, som både krigshandlingerne i 1915 og den netop overståede Narots-operation havde medført, var den russiske hær Centralmagternes samlede hærstyrke på Østfronten stærkt overlegen, når det kom til antallet af soldater. Men på den anden side af frontlinjen kunne tyskerne og østrig-ungarerne nyde godt af et mere tætma-

sket og bedre organiseret jernbanenet. De kunne derfor hurtigere bringe deres reserver til brændpunkterne, end angriberne kunne sende nye enheder ind i de huller, de måtte have slået i den fjendtlige front. Og hvis størsteparten af fronten i øvrigt lå passivt hen, var det heller ikke svært for Centralmagterne at udspare styrker til at indsætte mod et russisk angreb. Det var denne fordel, de kunne frages, hvis alle tre fronter angreb samtidig, og eftersom der var planlagt næsten simultane franske og britiske angreb på Vestfronten, var der heller ikke den store risiko for overflytning af styrker derfra til de angrebne dele af østfronten. I en sådan situation ville den russiske overlegenhed for alvor kunne give resultat.

Tsarens hær anno 1916

Den russiske hær var i 1916 på flere måder i en langt bedre form end i 1914-1915. Det var som nævnt lykkedes at tilvejebringe nyt mandskab i en grad, som kompenserede for tabene, og et stort antal nye officerer var blevet uddannet. Omkring to millioner mænd blev således mobiliseret i perioden fra juli 1915 til marts 1916, og de blev samtidig uddannet mere professionelt end tidligere, bl.a. i form af mere vægt på kamptræning, samt ved at indføre en indkøringsperiode ved rolige frontafsnit, før de blev sendt i kamp.²³ På materielsiden skete der en øget tildeling af tungere artilleri. Mens man i krigens første 1½ år havde lidt under stor mangel på granater, var der også her sket store forbedringer.²⁴ Produktionen af granater var 13.000 om dagen før krigsudbruddet, men nåede i løbet af 1915 op på 50.000, hvortil kom store leverancer fra Ruslands forbundsfæller.²⁵ Mange officerer blev udskiftet, herunder generalstabschefen, og det øgede generelt kvaliteten af krigsførelsen.

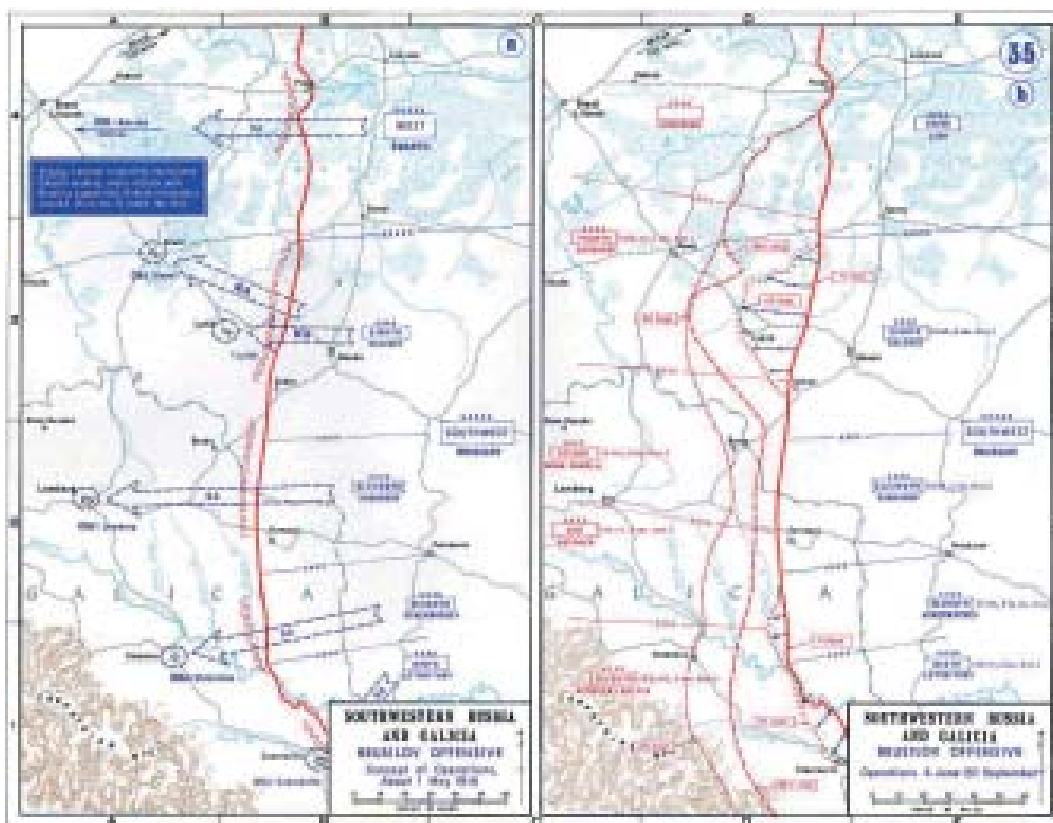
Russisk infanteri på march i sommeren 1916. (tumblr)

Russiske tropper ved start af offensiven. (tumblr_inline)

Der var imidlertid fortsat betydelige strukturelle vanskeligheder i hæren. Den nye generalstabschef Alekseev var trods gode militære evner en forholdsvis svag chef og ikke i stand til for alvor at påtvinge hæren ny taktik eller afskedige eller forflytte adelige officerer med forbindelser til hoffet, hvis de viste sig udygtige i felten. Det lavere officerskorps var dog ved at undergå en betydelig transformation grundet de store tab. De medførte på den ene side en vis afprofessionalisering, idet mange medlemmer af det faste officerskorps faldt, men betød også, at mænd med en anden social baggrund og med større vilje til at udfordre hidtidige dogmer blev officerer.²⁶

Langt hovedparten af soldaterne kom fra landet, og deres uddannelses- og kundskabsniveau var meget lavt. Dette sammen med manglende faste underoffi-

Kort over Brusilovoffensiven, som den var planlagt (maj 1916), og som den udfoldede sig fra juni til september 1916. (commons.wikimedia.org)

cerer vanskeliggjorde selvstændig optræden på lavt niveau, og med forholdsvis få officerer i enhederne, var der en tilbøjelighed til at prioritere kontrol ved simpel føring og masseangreb, hvor styrkerne sjældent spredtes i terrænet.

Den russiske hær var også præget af et ringe samvirke mellem våbenarterne. Særligt anså man sig i artilleriet højt hævet over infanteriet, og den dårlige kommunikation mellem disse to grupper betød, at artilleristerne ofte skød skematisk og uden tilstrækkelige eller opdaterede efterretninger om fjendens stillinger.²⁷

Et andet problem, som ikke lod sig løse, var, at de russiske jernbaner fungerede dårligt, hvorfor flytning af større troppstyrker slet ikke kunne ske med samme hast og så fleksibelt som hos modstanderne.

Slutteligt skal nævnes, at de store – og stigende – politiske spændinger, sociale og økonomiske problemer og den grundlæggende polarisering af det russiske samfund hele tiden spøjte i baggrunden. Selv om man skal være varsom med at tilbagelæse fra revolutionerne i 1917 og til situationen ved fronterne i 1916, må det betones, at disciplinproblemer og manglende sammenhængskraft i enhederne kunne være et alvorligt problem.²⁸ I det store og hele var de russiske soldater dog særdeles tapre og standhaftige, ligesom de havde en nøjsomhed, der var *second to none*.

Foretager man en samlet analyse af den russiske hær, var dens militære effektivitet ikke afgørende forskellig fra flere af de andre af stormagtshærenes.²⁹ Plusserne og minusserne var blot lidt anderledes fordelt end hos eksempelvis den østrig-ungarske hær. På negativsiden talte blandt andet, at mange af de højeste officerer ikke blot var relativt dårlige til deres fag, men også på dette tidspunkt fremstår som nærmest paralyserede af de taktisk-operative udfordringer, krigen bød på. Hvad der rent faktisk kunne udrettes med de til rådighed stående midler, hvis man besad viljestyrke, energi og evne til nytænkning, blev Brusilov et slående udtryk for.

Offensiven planlægges og forberedes

Brusilov behøvede tilsyneladende ikke lang tids planlægning og forberedelse efter sit løfte på krigsrådet den 14. april om at iværksætte en offensiv med Sydvestfronten. Kort efter udsendte han retningslinjer til sine armeer om, hvordan den forestående angrebskamp skulle udføres.³⁰

De fleste af hans taktiske anvisninger var udtryk for doktriner, som allerede praktiseredes af flere andre krigsførende lande. Det drejede sig blandt andet om samvittighedsfuld indsamling af efterretninger, et tæt samvirke mellem artilleriet og infanteriet om at identificere og nedkæmpe de fjendtlige batterier og andre vigtige mål, samt om at sikre angribernes flanker, når de havde erobret terræn. Ligeledes krævede man, at man med størst mulig omhu søgte at camouflere forberedelserne til angreb for at opnå en overraskelseseffekt (eksempelvis gennem angrebsforberedelser i talrige sektorer).³¹

Brusilov gjorde dog samtidig noget nyt. Fremfor at koncentrere sit artilleri og sine angrebsdivisioner i et tyngdepunkt befalede han, at samtlige fire armeer under Sydvestfronten skulle finde angrebssektorer, og at disse i udgangspunktet skulle være mindst femten kilometer brede. Herved kunne han opnå en række fordele. Flere samtidige angreb langs hele fronten ville gøre det vanskeligt for fjenden at koncentrere sine reserver, og dertil kom, at den foreskrevne bredde af det enkelte angrebsafsnit sikrede, at tropperne i midten ikke kunne rammes flankerende (dvs. fra siden) af fjendens artilleri.

Ikke alle sektorer fik dog samme prioritet. Den færdige angrebsplan opererede med et hovedangreb, som gennemførtes af den nordligste af Sydvestfrontens armeer – 8. Arme under general Kaledin. Denne angreb med tre korps over en 23 kilometer bred front ved Lutsk og havde som foreløbigt slutmål Kovel.³² Mens dette angreb således levede op til Brusilovs forskrifter, var flere af de andre sektorer, som skulle angribes, muligvis smallere end det foreskrevne.

Naboarmeen, den 11. Arme, angreb omkring Tarnopil, hvor to divisioner skulle angribe over en syv kilometer bred front. Den sydligere placerede 7. Arme angreb med retning mod Stanislau og igen med en frontbredde på blot seks-syv kilometer.³³

Den længst mod syd placerede 9. Armes angreb spillede en betydelig rolle i

General Aleksej Aleksejevitj Brusilov (1853-1926) – den øverstkommanderende for den russiske Sydvestfront og dermed arkitekten bag den vellykkede russiske sommeroffensiv 1916. Her i 1917. (en.wikipedia.org)

den overordnede operationsplanlægning. Denne var placeret umiddelbart nord for grænsen til Rumænien, og hvis den formåede at tilføje de østrig-ungarske styrker et alvorligt nederlag, kunne det få stor betydning for Ententemagternes mulighed for at bevæge Rumænien til at indtræde i krigen på deres side.³⁴ Her gennemførtes det indledende angreb over en cirka 16 kilometer bred front i retning mod byen Tjernivtsi.³⁵

Selv om Sydvestfronten sammenlignet med de to nordligere fronter havde en mindre numerisk overlegenhed, lykkedes det at opnå stærk lokal overlegenhed, og dette særligt i 8. Armes sektor. Over en strækning på 20 kilometer kunne armeen mønstre 150 bataljoner mod 53 fjendtlige.³⁶ Mens den russiske 8. Arme således besad en betydelig overlegenhed og tillige var tildelt broderparten af de russiske reserver, oversteg de andre armeers kræfter ikke væsentligt deres modstanderes.

Et vigtigt element i Brusilovs planlægning var at koncentrere de angribende tropper meget tæt på angrebepunkterne, men samtidig skærme dem mest muligt mod opdagelse og beskydning af fjendtligt artilleri. Han lod indrette store

dækningsrum umiddelbart bag de forreste skyttegrave, og tropperne fik besked på at grave sig så tæt på de fjendtlige linjer som muligt for at forkorte afstanden, angriberne skulle tilbagelægge over åbent land, når de forlod deres stillinger. En del steder anlagdes desuden tunneller, som førte under den fjendtlige pigtråd.³⁷ Samtidig befalede han grave- og anlægsarbejder mange andre steder end blot der, hvor der skulle angribes. Ved at iværksætte sådanne 20-30 steder langs fronten vanskeliggjorde Brusilov modstandernes erkendelse af, hvor der ville finde et angreb sted.³⁸ Da offensiven skulle løbe af stablen, var det de fleste steder lykkedes at skabe opmarchområder for infanteriet blot 300 skridt fra de forreste linjer hos Centralmagterne, ja nogle steder var afstanden helt nede på 75 skridt, og intet sted oversteg den 500 skridt.³⁹

Det russiske artilleri spillede en vigtig rolle i planlægningen af offensiven. Det skulle anbringes så tæt på frontlinjen som overhovedet muligt, dog så vidt muligt, uden at modstanderen opdagede det, og en vigtig opgave for det var at nedkæmpe de fjendtlige batterier, således at de russiske tropper ikke blev ofre for artilleriild, når de forlod deres skyttegrave for at bevæge sig gennem ingenmandsland. Samtidig søgtes det at skabe et tæt samvirke mellem artilleriet og infanteriet, og det skete blandt andet ved at lade hvert batteri have en officer i forreste skyttegrav, som via godt beskyttede telefonforbindelser skulle koordinere og korrigere ilden. Der var også lagt et stort arbejde i at identificere alle relevante mål forinden.⁴⁰ Til forskel fra, hvad der på dette tidspunkt af krigen ellers regnedes for rigtigt, skulle den indledende artilleriforberedelse dog være kort. De indsatte pjecer skød i snit 250 skud over offensivens første to dage – dette skal sammenlignes med 600 skud per pjece per dag under den samtidige Sommeoffensiv.⁴¹ Dette mådehold var dikteret af den til rådighed værende ammunitionsbeholdning, men havde dog samtidig den fordel, at fjenden ikke fik et langt varsel om, at et angreb var under forberedelse. Brusilov havde direkte forbudt, at man anvendte det tunge artilleri til trommeild, idet han hellere ville have fåtallig, men præcis og indskudt ild.⁴²

Centralmagterne før offensiven

Stødet fra de russiske styrker blev primært taget af soldater fra den østrig-ungarske hær også kaldet *Kaiserlich und Königlich* – normalt forkortet benævnt k.u.k. Denne multietniske hær var om nogen uforberedt på en industrialiseret storkrig og militært set svag sammenlignet med den tyske. Lidt anekdotisk kom dette til udtryk, da kejser Franz Joseph i 1906 fik forevist prototypen til en moderne panservogn. Fra sin hest konstaterede kejseren tørt, at en sådan ”tingest” aldrig ville få nogen militær betydning.⁴³ Bag udsagnet lå ikke bare en anakronistisk tilgang til krig, men også, at Østrig-Ungarn ikke var en industrination med en produktion, der kunne måle sig med den tyske. Således anvendte k.u.k. aldrig kampvogne og flyproduktionen var, ligesom i Rusland, relativt beskedent.⁴⁴ Manglende vilje og evne til ressourcemobilisering blev for det habsburgske riges vedkommende kombineret med alvorlige etniske spændinger mellem de mange

folkeslag i dobbeltmonarkiet, hvor særligt soldaterne fra de slaviske minoriteter blev set som lavt motiverede, og de var desuden sjældent repræsenteret i officerskorpset.⁴⁵ Efter en række indledende nederlag var der i 1915-16 dog indtrådt betydelige fremskridt i produktionen af våben og ammunition. Feltartilleriet kunne således fuldstændig moderniseres med nye effektive kanoner, ligesom det svære og supertunge artilleri også blev opgraderet. Da Brusilov-offensiven begyndte, stod k.u.k. således ikke tilbage for sin russiske modstander hvad angik artilleriets kvantitet og kvalitet.⁴⁶ Vigtigt er det også at nævne, at k.u.k. i løbet af 1915 opnåede betydeligt tættere samvirke mellem infanteriet og artilleriet, hvilket var en væsentlig årsag til, at det i december 1915 lykkedes at afvise de russiske angreb mod 7. Arme.⁴⁷

Som tidligere antydte var det i 1916 således, at flertallet af de tyske styrker stod mod nord og var under ledelse af Hindenburg i hans egenskab af *Oberost*, mens k.u.k.s styrker overvejende stod mod syd. Men også her var der tysk tilstedeværelse. Mellem k.u.k.s 2. og 7. Arme stod således en tysk ledet arme, den såkaldte *Südarmer*, og længere nordpå i skellet til Hindenburgs tropper var der endog en armégruppe med tysk ledelse, Heeresgruppe Linsingen. Her var både chef og stabschef tyskere, mens tropperne primært var fra k.u.k., hvilket i øvrigt også gjorde sig gældende for styrkerne under *Südarmer*. Nominelt refererede alle de nævnte tyske styrker her til k.u.k.s øverste ledelse, men i realiteten var de under dobbelt kommando, og i stigende grad blev det tyske officerer, der ledede kampene.

De tyske styrker på østfronten fremstod gennemgående både langt stærkere og bedre ført end deres allierede i k.u.k. og den russiske modstander. Henover 1915 havde man opnået værdifulde erfaringer med forsvarskamp på Vestfronten, som også kunne anvendes på østfronten, og tildelingen af tungt artilleri og maskingeværer var øget. Men med et tabstal på en million mand i løbet af 1915 var det også en hær, som var spændt til det yderste, og de tyske styrker, som i 1915 havde virket som ”korsetstivere” blandt k.u.k.s styrker, var i foråret 1916 blevet overført til andre opgaver, særligt på Vestfronten.⁴⁸ Det var derfor en frontlinje næsten udelukkende bestående af tropper fra k.u.k., som ramtes af Brusilovs angreb, da offensiven startede om morgenen den 4. juni 1916.

Offensiven iværksættes og den tidlige fase

Den 4. juni var en skyfri og varm morgen. Hvad morgenduelige vagtposter måske oplevede som en idyllisk start på dagen, fik dog en brat afslutning klokken fire, da Brusilovs artilleri iværksatte et tre timer langt artilleriangreb i de områder, hvor offensiven skulle finde sted. Da ilden stilnede af, blev mindre russiske grupper sendt ud for at opklare graden af skader på de fjendtlige stillinger og identificere fjendtlige batterier, som skulle nedkæmpes. Derpå igangsattes ny artilleriild, og sidst på eftermiddagen kom de første stærke angreb. Set på afstand – i de højere tyske og k.u.k. stabe – fremstod det igangværende angreb ikke alarmerende. Nat-

Russisk infanteri under offensiven. (Russia Today)

ten før angrebet havde chefen for 4. Arme personligt aflagt flere af de enheder, der kort efter blev angrebet, et inspektionsbesøg. Han var tilfreds med stillingen og mandskabet, som han mente ville afvise ethvert angreb.⁴⁹ Henimod aften vurderede 4. Arme da også, at man fortsat var situationen voksen, og at forsvaret i det store og hele var gået ubeskadiget ud af den første dags kampe.⁵⁰

General Stoltzmann fra Hærgruppe Linsingen, som arméen var underlagt, noterede sig således, at den russiske trommeild ”ikke har anrettet megen skade på vores dækningsrum”, og ”med de kræfter han [den russiske modstander] har foran 4. Arme kan han ikke bringe selv østrigerne ud af deres stillinger.”⁵¹ I de to sydligere armeer – 1. og 2. – var der tilsyneladende mere grund til bekymring. I 2. Armes afsnit var artilleriilden både præcis og havde en for forsvarerne så forvirrende rytme, at mange k.u.k. soldater ikke nåede op ad deres dækningsrum, da den russiske storm indtrådte. Men mens man her ved lokale modangreb fik generobret meget af det tabte, lykkedes det ikke i samme grad i 1. Arme. Dette i forening med meldinger fra luftopklaringen om russiske troppebevægelser, som antydede, at de kommende dages hovedslag ville stå i denne armes sektor, fik Linsingen til at fratage 4. Arme dens vigtigste reserveenhed, 25 k.u.k. infanteri-division, og sende den mod 1. Arme.⁵² Det alvorligste nederlag efter den første dags kampe fandt imidlertid sted længst mod syd, hvor k.u.k.s 7. Armes såkaldte Gruppe Benigni nord for Tjernivtsi nærmest blev løbet over ende med det resultat, at over 11.000 mand gik tabt (mest som fanger), ligesom en del batterier faldt i fjendens hænder.⁵³

Den første dags kampe gav et forvarsel om, hvilke problemer der var i vente, og det var særligt et forhold i k.u.k.s forsvarsdoktrin, som voldte problemer: placeringen af tropperne. De østrig-ungarske doktriner for stillingskrig var i et vist

omfang præget af udviklingen på Vestfronten og i Italien, men k.u.k.s stillinger på østfronten afveg betydeligt fra de dybt udbyggede systemer, tyskerne anvendte i Frankrig og Belgien i 1916. Disse avancerede stillinger var opbygget i kampzoner, der i reglen strakte sig mange kilometer ind i baglandet med flere linjer af skyttegrave kombineret med støttepunkter, der mange steder var støbt i beton. Det gjorde det næsten umuligt at nedkæmpe dem med artilleri.⁵⁴ Den russiske front dækkede imidlertid et betydeligt større område samtidig med, at det russiske artilleri blev betragtet som svagt, hvorfor der ikke krævedes så omfattende og dybe stillingsområder.⁵⁵ I november 1915 udstedte k.u.k.s overkommando retningslinjer for feltbefæstningsanlæg, der efter Vestfrontens system foreskrev tre stillinger med hver to til tre linjer i omkring tre kilometers dybde. Problemet var dog, at sådanne retningslinjer ikke nødvendigvis blev implementeret, blandt andet på grund af mandskabsmangel, hvorfor de bagerste stillinger kun blev svagt udbygget, hvis overhovedet. Hertil kom, at der i stabene ikke var konsensus om den defensive strategi, hvorfor der i modsætning til den tyske hær aldrig blev udarbejdet en standardiseret taktisk doktrin på området. De fleste steder langs fronten var enhederne derfor pålagt den opgave at holde første stærkt udbyggede linje for enhver pris, da der sjældent eksisterede udbyggede stillinger, regimenterne kunne falde tilbage til. Reserverne opholdt sig derfor tæt på hovedkamplinjen, da de efter planen i løbet af meget kort tid skulle sættes ind i områder, hvor fjenden var brudt igennem. Denne praksis betød, at man ganske tæt på hovedkamplinjen etablerede en reservestilling. Mandskabet kunne således trække sig ned i

Russisk infanteri hviler i erobret østrig-ungarsk stilling i sommeren 1916. (Imperial War Museum)

dybe dækningsrum, mens det russiske artilleri beskød dem, og efter ildens ophør uskadte møde de ofte ret ukoordinerede infanteriangreb. Mange steder kunne de østrig-ungarske enheder desuden nye godt af støtten fra godt beskyttet feltartilleri, der kunne tage russerne under direkte beskydning.⁵⁶

I februar 1916 evaluerede k.u.k.s ledelse forsvaret mod den russiske vinteroffensiv. Særligt hæftede man sig ved, at dybe dækningsrum i beton havde gjort tropperne næsten usårliche mod den russiske artilleribeskydning. Eget artilleri havde haft god virkning mod de russiske opmarchområder, og det havde flere steder ført til, at de russiske angreb slet ikke kom ordentligt i gang. En vigtig – og skulle det senere vise sig fatal – erfaring var, at man følte sig bekræftet i, at reserverne til og med bataljonsniveauet skulle placeres tæt bag 1. linje, således at de kunne gribe rettidigt ind mod fjendtlige indbrud.⁵⁷ Samme erkendelse nåede man kort efter frem til i en rapport, som analyserede det russiske angreb ved Barancze-Toroutz i januar 1916. Heri hed det kort og fyndigt: ”Kampreserverne skal være fremme, som så ofte betonet!”⁵⁸

Ved 4. Arme var stillingerne, som nævnt, hovedsageligt koncentreret i en linje uden et stærkt udbygget bagland, der gav mulighed for et effektivt forsvar i dybden. Anlæggene var dog, set i forhold til situationen på østfronten generelt, relativt veludbyggede. Stillingerne var, udover de dybe og sikre dækningsrum, imidlertid ikke af en standard som de tyske i Frankrig, og reserven befandt sig i henhold til ovennævnte anvisninger meget tæt på hovedkamplinjen.⁵⁹ Den gældende doktrin havde også en anden svaghed. Da man i begyndelsen af 1916 besluttede sig for at anlægge dybtliggende dækningsrum, som tropperne skulle søge ned i, når de var under beskydning, var der røster, som advarede imod denne politik. Deres bekymring gik på, at tropperne ville have en tendens til at forblive i dækningsrummene for længe, hvorfor en fremstormende modstander kunne nå hen over ingenmandsland og frem til k.u.k.s forreste linje, inden forsvarerne havde nået at bemane deres stillinger.⁶⁰ Dette skulle, som allerede nævnt, vise sig at være et reelt problem – flere steder blev mandskabet under Brusilovoffensivens første dage simpelthen taget til fange, mens de stadig var i dækningsrummene.⁶¹

Den 5. juni og dagene derefter bød på nye angreb mod 1. og 2. Arme, men disse styrker var hovedsageligt i den russiske 11. Armes sektor, og denne skulle kun foretage angreb, der skulle binde fjenden. Det var derimod 4. Armé, som var ”byttet”, og her blev det i løbet af den 5. juni klart, at situationen var langt mere alvorlig end antaget. I løbet af formiddagen steg den russiske artilleribeskydning til den hidtid mest intensive trommeild. De intense bombardementer resulterede i, at store mængder støv blev hvirvlet op, hvorfor det blev svært for de østrig-ungarske feltkanoner at svare igen. Ydermere resulterede det meget støv i, at geværer og maskingeværer blev svære at betjene på grund af sand i låsemekanismerne.⁶² Da trommeilden flyttede bagud, ser det ud til, at tropperne flere steder forpassede chancen for at komme rettidigt op af dækningsrummene, og de russiske enheder nåede derfor ud af deres fremskudte angrebspositioner og frem til de første

fjendtlige skyttegrave, før de var besat.⁶³ Flere steder opgav de indsatte enheder deres positioner og trak sig tilbage til 2. stilling.⁶⁴

Den 6. juni begyndte der at tegne sig et billede af et regulært kollaps langs store dele af afsnittene under 4. Arme. Særligt de to divisioner, 70. Infanteridivision (Honvéd) og 2 Infanteridivision, der modtog hovedstødet af angrebet, var i opløsning. Artilleriet trak sig tilbage og kunne ikke på ny bringes i stilling. Samtidig ophørte mange enheder, herunder to ungarske infanteridivisioner, i realiteten med at forsvare sig.⁶⁵

Koordinationen mellem stabene og enhederne på Centralmagternes side viste sig samtidig ganske mangelfuld. Da X Korps den 6. juni besluttede at påbegynde en tilbagetrækning, kom ordren fra 4. Arme om at forblive i stillingerne for sent, hvorfor en generel tilbagetrækning til Styr-floden måtte iværksættes langs hele Armeens lidt over 80 kilometer lange front.⁶⁶ Sammenbruddet i 4. Arme forplantede sig til k.u.k.s 7. Arme under den tyske general Karl von Pflanzer-Baltin på den sydlige del af fronten. Den efterfølgende tilbagegang fik mange steder et kaotisk forløb med "fødfolk og batterier i vild flugt" som det hed i en samtidig kilde.⁶⁷ I et forsøg på at vinde tid forsøgte de pressede k.u.k.-enheder at etablere et brohoved og en ny forsvarslinje bag den relativt smalle, men dybe flod Styr. Men på grund af nye russiske fremstød fra morgenstunden, tabet af vigtige forsyningsdepoter og dårligt udbyggede stillinger i brohovedet måtte det allerede den 7. juni opgives at etablere en ny forsvarslinje ved Styr.⁶⁸ Evakueringen af X Korps fra stillingerne resulterede i store tab. Allerede ved aftenstid begyndte de russiske enheder at krydse floden og mange steder uden at møde modstand fra den sønderslåede og demoraliserede arme, hvis styrke på dette tidspunkt var faldet fra godt 117.000 til 35.000.⁶⁹

At det var den 4. Armes problemer, som de kommende måneder, sammen med den 7. Arme, skulle volde Centralmagterne de største bekymringer, skyldtes ikke blot det uventede sammenbrud foran Lutsk, men også armeens geografisk-strategiske placering. Bag dens stillinger lå det vigtige jernbaneknudepunkt Kovel. Mod nord havde de russiske styrker flankesikring fra Pripetsumpene, og kunne de sætte sig på akse Lutsk-Kovel, var det muligt at rulle det tyske forsvar op fra flanken. Den 8. juni faldt byen Lutsk, der var den vigtigste forsyningsbase i 4. Armes bagland, og vejen syntes nu åben mod Kovel i vestlig retning – eller alternativt mod sydvest, hvor målet i givet fald ville være den vigtigste by i Galizien, Lviv (Lemberg).

Det østrig-ungarske og tyske svar på offensiven var i første omgang tøvende og ukoordineret, og først efter næsten en uges kampe kunne et større modangreb tage sin begyndelse. Det rettede sig mod den russiske 8. Armes indbrud ved Lutsk, og selv om det langt fra fik den succes, som Centralmagterne havde forventet, lykkedes det at blokere for yderligere russisk fremrykning i det tomrum mod vest, som kampene ellers havde skabt.⁷⁰

Længere mod syd tumlede Centralmagterne også med planer om en større modoffensiv, som skulle standse den russiske fremmarch i Bukovina. Til det for-

mål opstilledes en ny arme – den østrig-ungarske 12. Arme. Denne skulle primært bemandedes af tropper trukket til fronten fra Italien, men også have et mindre indslag af tyske styrker. Tillige blev stabschefen en tysker, generalmajor Hans von Seeckt, den senere tyske hærchef i Weimarperioden.⁷¹ Konstante russiske angreb over den lange front forhindrede dog denne plan i at blive til noget, og i stedet blev de nye styrker indsat opdelt på en lang række frontafsnit.

Samtidig med, at Centralmagterne forsøgte at skabe en koordineret modoffensiv, havde Everts Vestfront efter lang tids tøven og mange udsættelser indledt sit angreb. Angrebet, som startede den 2. juli, fandt sted cirka 20 kilometer nord for den hviderussiske by Baranovitji, og var koncentreret mod det østrigske XII Korps. Mens Evert gentog mange af de fejl, som havde kendetegnet de russiske angreb i vinteren (herunder at angribe over en smal front og uden afledningsangreb andetsteds), havde østrig-ungarerne lært af, hvad der foregik sydpå. Reserverne var nu placeret betydeligt længere tilbage og undgik derfor at blive ramt af en ellers voldsom russisk artilleriforberedelse. Samtidig handlede Evert særdeles langsomt og fulgte ikke sine første angreb op. Dette sammen med tilførslen af tyske reserver betød, at offensiven snart stagnerede:

Da kampene begyndte at klinge af den 5. juli, havde Evert trods et styrkeforhold på 1:3 og et artilleriforbrug som oversteg, hvad Brusilovs front havde afskudt over en hel måned, mistet 80.000 mand (mod modstandernes tab på 16.000) uden hverken at erobre vitalt terræn eller for alvor trække fjendtlige tropper væk fra Brusilovs front.⁷² Bedre gik det ikke, da Kuropatkins Nordfront den 16. juli fra positioner syd for Riga indledte et angreb mod den tyske 12. Arme. Trods stor overlegenhed i antal tropper lykkedes det ikke de russiske styrker at slå sig gennem de tyske linjer. Da også denne offensiv ebbede ud efter seks dages kampe, var det uden at den havde formået andet end at binde de allerede i området værende tyske tropper.⁷³

Brusilovs offensiv, som skulle være det sekundære i forhold til Vestfrontens forventelige hovedangreb, endte således i løbet af juni-juli med at blive den afgørende operation, og det førte til, at han nu tildeltes forstærkninger fra de andre fronter. Disse kunne dog kun transporteres frem til Sydvestfronten i langsomt tempo. I midten af juli indledte Brusilov en ny fase i sin offensiv. Han kunne nu trække på yderligere to armeer. Dels den 3. Arme, som han havde overtaget fra Vestfronten, og som i begyndelsen af juli sattes i angreb fra området syd for Pinsk. Dels en arme, som endnu ikke havde været indsat i frontlinjen – Gardearmeen (som kort efter omdøbtes til Den Særlige Arme). Denne arme var, som navnet antyder, særligt sammenlagt af gardeenheder. Soldaternes fysiske standard var høj, men det indsatte officerskorps og særligt korps- og armeledelse var derimod primært kommet til deres stillinger via højadelig byrd og gode forbindelser ved hoffet.⁷⁴

De tilførte forstærkninger betød, at Sydvestfronten nu var langt stærkere end de styrker, den stod overfor, og styrkeforholdet var nu målt i mandskab på mere end 2:1.⁷⁵ Imidlertid var overraskelseselementet helt forsvundet, ligesom man fra

Russiske styrker rykker igennem ødelagt by. (Russia Today)

Centralmagternes side var særdeles opmærksomme på, hvordan både Kovel og Lviv kunne blive truet af nye russiske angreb. Slutteligt havde også russerne lidt store tab, og de forstærkninger, som kom til fronten, var i almindelighed dårligere uddannet og ledet end de styrker, som Brusilov havde åbnet kampene med.⁷⁶

Samtidig med at Brusilovs opmærksomhed særligt rettede sig mod den 8., 3. og Den Særlige Armes forsøg på at erobre Kovel, var det de sydligere armeer, som opnåede mest succes. Både 11. og 9. Arme, hvis chefer tydeligvis havde formået at gøre Brusilovs innovative tænkning til deres egen, opnåede væsentlige resultater, og pressede i juli og august modstanderen stadig tættere på Karpaterne, og dermed Østrig-Ungarns grænse.⁷⁷ Omvendt gjaldt det for den Særlige Arme, at dens chef general Vladimir Bezobrasov og hans korpschefer havde ualmindelig lille forståelse for moderne krig, blandt andet fordi armeen ikke hidtil havde været i kamp. Indsættelsen af denne arme fra midten af juli blev derfor en eklatant fiasko.⁷⁸

Brusilovoffensiven var mest succesfuld i sine tidlige stadier, og i stigende grad var de russiske styrker tappede for ressourcer. Den 20. september beordrede tsaren Sydvestfronten til at indstille videre offensive operationer, og ordren afsluttede offensiven. Dens resultater var betydelige: Udover at føre til erobringen af et landområde på 25.000 kvadratkilometer påførte den k.u.k.s styrker en åreladning så stor, at de aldrig kom sig over den. Russiske opgørelser over de østrig-ungarske

En gruppe af de hundredtusinder af østrig-ungarske krigsfanger. (i2.wp.com)

tab hævder, at de beløb sig til over en million dræbte og sårede og mere end 400.000 fanger, mens et mere realistisk skøn er, at k.u.k. mistede mindst 700.000 mand under Brusilov-offensiven.⁷⁹ Dertil kom tabet af næsten 600 artilleripjecer, næsten 1.800 maskingeværer og 450 morterer. På tysk side opgjorde man sine tab til 85.000 faldne.⁸⁰ Russernes egne tab beløb sig til mellem 500.000 og 1 million dræbte, og de samlede tab henover sommeren nåede måske op på 2 millioner.⁸¹

Hvorfor succes?

At det med Sydvestfrontens angreb i sommeren 1916 lykkedes at gennemføre en af krigens mest vellykkede operationer, skyldtes både Brusilov og hans kloge dispositioner, væsentlige problemer i k.u.k.s gennemførelse af forsvaret og det dårlige samarbejde mellem Centralmagterne.

Brusilovs personlighed havde stor – ja nok endda afgørende betydning for offensivens heldige forløb. Uden hans energi og målrettethed, samt klare analyse af de militære erfaringer af de to forudgående års kampe, var det ikke lykkedes at skabe et gennembrud, men var nok snarere gået som det gik under de tidligere russiske angreb.⁸² Kontrasten bliver særligt slående, når der sammenlignes med de øverstkommanderende for de to nordligere stående fronter, Evert (Vestfron-

ten) og Kuropatkin (Nordfronten). Trods en generøs tildeling af mandskab, materiel og ammunition viste de sig begge helt ude af stand til at opnå resultater med deres offensiver, og det blev paradoksalt nok Brusilovs offensiv, der ellers kun var tænkt som en aflastningsoffensiv for de to nordligere fronters angreb, der fik succes. Det kan indvendes, at Brusilov var begunstiget af en svagere modstander i form af k.u.k.-styrker frem for tyske, og det er også værd at have in mente, at Brusilovs erindringer den dag i dag er en af de meget benyttede kilder til offensiven set fra russisk side. Han skabte med andre ord selv sit eftermæle, herunder gav et billede af sine over- og underordnede som mindre entusiastiske og målrettede end han selv.⁸³ Ny forskning har ved at se på Brusilovs vellykkede gennemførelse af den 8. armés tilbagetogskampe i 1915 understreget billedet af en ekstraordinært dygtig feltherre, og det er således med rette, at offensiven bærer hans navn.⁸⁴ Hans planlægning foregik med stor grundighed og vidnede om en stejlt opadgående indlæringskurve i forhold til, hvordan man kunne opnå succes under en industrialiseret stillingskrig. Brusilov forstod blandt andet vigtigheden af, at enhederne skulle angribe over en meget bred front for at undgå ødelæggende flankeringsild fra artilleriet.⁸⁵

Det skal også nævnes, at Brusilov efter den indledende succes mere og mere mistede tilbøjeligheden til at planlægge grundigt og finde nye taktiske svar på fjendens reaktioner. Desuden synes han at have overset de muligheder, der i offensivens første fase var for en hurtig fremrykning mod Kovel, mens han derefter – da tyske forstærkninger og modangreb gjorde det stadig mere vanskeligt at fortsætte i denne retning – i alt for høj grad fokuserede på, at den 8. Arme skulle erobre netop Kovel.⁸⁶ Den amerikanske militæranalytiker Richard D. Harrison har ligefrem kategoriseret Brusilov som ”among the worst of a bad lot”, fordi han ikke erkendte, at offensiven havde udtømt sit potentiale allerede efter gennembruddet ved Lutsk, men i stedet stædigt og ufleksibelt lod de russiske styrker forbløde i resultatløse kampe.⁸⁷

Brusilov er også blevet kritiseret for et andet forhold. Mens spredningen af de russiske styrker og iværksættelsen af synkron angreb over en bred front på den ene side var effektivt mht. at vildlede fjenden og modvirke dennes koncentrerede indsættelse af reserver, betød det på den anden side, at også de russiske styrker stod spredt. Det russiske jernbanenet havde desuden meget få linjer parallelt med fronten, og derfor var det svært hurtigt at bringe yderligere styrker til et afsnit, hvor der var sket et indbrud i fjendens linjer.⁸⁸ Dette var tilfældet, da Sakharovs 11. Arme i slutningen af juli uventet erobrede Brody og dermed stod i en god position til at rykke frem mod Lviv.⁸⁹ Denne kritik virker dog noget uretfærdig, al den stund at det netop var de mange spredte angreb, som var skyld i, at det overhovedet kunne lykkes at gennembryde frontlinjen.

Brusilovs personlighed og den af ham affattede plan var dog ikke alene nok til at skabe en stor russisk sejr. Det faktum, at der blev angrebet med meget motive-rede, forholdsvis veluddannede og veludrustede enheder, som kunne trække på tilstrækkeligt med lokale reserver, havde også stor betydning. Dette punkt er dog

samtidig et af de områder, hvor det er svært at komme til en samlet vurdering. Det var således den tyske vurdering, at angrebene flere steder blev udført som rene masseangreb og ikke i tilstrækkelig grad var understøttet af artilleriild. Dette synes dog særligt at have været tilfældet i offensivernes sene faser, hvor antallet af tyske vidner var blevet stærkt øget.⁹⁰ Ligeledes hæmmede det Brusilovs udnyttelse af de huller, hans angreb slog i den fjendtlige frontlinje, at hans kavaleri – for ikke at kompromittere hemmeligheden af offensiven – var placeret ret langt tilbage fra de forreste russiske linjer, og der synes også mere generelt at have været en del tilfælde, hvor angriberne ikke helt forstod, hvor stor succes de havde opnået og hvilke muligheder den gav.⁹¹ Som rytterofficer burde Brusilov have været opmærksom på ønskeligheden af at følge et gennembrud op med forfølgning.

Måske den vigtigste hæmsko for at opnå en mere fuldstændig sejr var det faktum, at Everts Vestfront nord for Brusilov kun sent og helt uden succes gennemførte, hvad der ellers skulle være hovedangrebet på østfronten, lige som Kuropatkins angreb ved Riga heller ikke aflastede Brusilovs styrker væsentligt. Derfor kunne tyskerne sende forstærkninger til østrig-ungarerne, hvilket førte til at fronten igen og igen kunne stabiliseres på kritiske punkter, og at et samlet kollaps blev undgået.⁹²

Et forhold, som sjældent nævnes i litteraturen, er, at Brusilov gennem det meste af offensiven måtte klare sig med væsentligt dårligere luftstyrker end hans modstandere. Indsatsen af fly var betydelig på begge sider, og opklaring fra luften var med til at give østrig-ungarerne oplysning om de russiske forberedelser til offensiven – uden at det som nævnt førte til passende forholdsregler.⁹³ Fra russisk side, hvor man disponerede over ca. 100 maskiner, var tyngden lagt på rekognosceringstogter.⁹⁴ Disse gav sammen med grundig opklarings- og efterretningsvirksomhed på jorden angriberne et ganske nøje billede af det forsvar, de skulle gennembryde, og den største fejl synes at have været, at man anså k.u.k.s befæstninger for værende opbygget mere i dybden end de i realiteten var.⁹⁵ Men der blev også lejlighedsvis indsat russiske fly til bombning af fjendens forbindelseslinjer, og som forberedelse til offensiven angreb russiske fly således den 31. maj med 14 fly på banegården og generalkommandoen ved k.u.k. Korps Fath under 4. Arme, såvel som troppekonzentrationer og landsbyer med bomber. Dette var det første større russiske flyangreb på østfronten, men blev også en enlig svale, idet de russiske fly forblev forholdsvist passive under det meste af Brusilovoffensiven.⁹⁶ Årsagen var, at Centralmagterne dominerede lufrummet, så selv luftopklaring kunne i perioder være næsten umulig at gennemføre.⁹⁷ Alene tyskerne rådede over godt 250 fly. De blev brugt både til at angribe fjendtlige fly, foretage luftopklaring og til bombning af jordmål.⁹⁸ Allerede på angrebets første dag iværksatte 4. Arme en række flyangreb mod fjendtlige opmarchområder.⁹⁹ Den 7. juni kastede tyske fly 480 kg. brand- og sprængbomber mod fjendtlige mål – med yderligere angreb dagen efter. Den 11. juni fik de tyske flystyrker anvisning om at angribe en række jernbaneknudepunkter og

-strækninger, og dagen efter kastedes 890 kg. bomber, ligesom flere jernbanetog blev angrebet fra lav højde med bomber og maskingeværer. Da russerne den 18. august lod et kavalerikorps overskride floden Stochod ved Kovel, hvilket fik tyskerne til at frygte et gennembrud af fronten, angreb tyske fly det russiske kavaleri med maskingeværer, mens andre enheder lod 2.760 kg. bomber falde over opfølgende infanteri og kavaleri.¹⁰⁰

Centralmagternes luftoverlegenhed kunne ikke forhindre Brusilov i at opnå indledende succes, men den synes klart at have bidraget til at forhindre russerne i at følge op på succesen og erobre Kovel, ligesom der fra flere andre steder langs fronten klagedes over, at man i offensivens sene faser ikke kunne neutralisere det fjendtlige artilleri grundet manglende muligheder for opklaring fra luften.¹⁰¹

David R. Jones har i forbindelse med en analyse af Ruslands militære effektivitet under verdenskrigen det interessante perspektiv på Brusilovs koncept, at det sandsynligvis var det forhold, at Sydvestfronten relativt set var den svageste af de tre russiske fronter – herunder den som havde mindst tildeling af artilleri og granater – som førte Brusilov til at afvige fra, hvad man på dette tidspunkt ellers i både øst og vest regnede for opskriften på succes: Massering af artilleri, massiv ildforberedelse og derefter koncentreret indsats af tropper over en smal front.¹⁰² Det førte til forholdsvis korte, intense ildoverfald, fremfor den langstrakte forberedelsesild, som eksempelvis kendetegnede det samtidige slag ved Somme. Eller det førte til, at man gentagne gange afbrød ilden for at korrigere, hvilket gjorde det svært for forsvarerne at regne ud, hvornår de skulle forlade deres dækningsrum. Dermed pegede offensiven frem mod den taktik, som man fra tysk side

Der deltog også danskere i kampene under Brusilovoffensiven. Et antal soldater fra det danske mindretal i Slesvig indgik nemlig i tyske enheder, som blev indsat her. På billedet ses soldater fra den dansksindede soldat I.J.I. Bergholts enhed inden afrejse til Østfronten. Bergholt er nummer to fra venstre i øverste række. (denstorekrig1914-1918.dk)

udviklede i krigens sidste år. Man kan endda spekulere på, om ikke Brusilovs inspiration kom fra den vellykkede brug af kort, koncentreret ild, som den tyske pioner på området Georg Bruchmüller anvendte i foråret 1916, da man fra tysk side tilbageerobrede det tabte terræn ved Narotjsøen.¹⁰³

På den modsatte side af frontlinjen må ansvaret for, at det gik så galt, som det gjorde, først og fremmest placeres hos de østrig-ungarske tropper og deres ledelse. Den militære ledelse havde, som allerede nævnt, ved offensivens begyndelse blikket fast rettet mod sydvest, hvor offensiven mod Italien var i gang. Med henblik på samme angreb var k.u.k.-styrkerne samtidig blevet tappet for deres mest veluddannede og bedste enheder, og i stedet var der indsat grønne tropper. De var gennemgående ringe uddannet og endnu ikke kampvante, og tilsyneladende var de i en del tilfælde blevet brugt mere til anlægsarbejder af rekreativ karakter eller til at hjælpe i landbruget, end til at uddannes under frontforhold.¹⁰⁴ Vigtigere end drænet af eliteenheder var imidlertid, at k.u.k.-hæren ikke rådede over en strategisk reserve på østfronten, og at også næsten alt det tunge artilleri var blevet frataget østfronten. Men måske var den tyske fjernelse af hovedparten af de styrker, som havde været indstukket i den østrig-ungarske del af fronten, i virkeligheden et større problem end afsendelsen af k.u.k.-styrker til den italienske front.¹⁰⁵

Lige så fatalt var dog det dårlige østrig-ungarsk-tyske samarbejde på førings- og stabsniveau. Der var ingen strategisk enhedsledelse af kampen, og kostbar tid gik tabt, mens de to hæres ledelser streddes om, hvem der skulle tilføre forstærkninger, og hvor og hvordan modangreb skulle gennemføres.¹⁰⁶ Det er naturligvis svært at udtale sig om, hvordan offensiven var forløbet, hvis den samlede front havde været under en magts ledelse, men det virker klart til, at det delte ansvar igen og igen førte til en manglende erkendelse af situationens alvor. Centralmagternes tiltag til at stabilisere fronten hen over sommermånederne 1916 kan bedst beskrives med det engelske udtryk *too little too late*.

Selv om den russiske artilleriild var både præcis og ødelæggende, var det ikke den alene som førte til succes. Således meldte den 70. østrigske Infanteridivision i den hårdt ramte 4. Arme 57 døde og 170 sårede blandt sine 12.000 soldater på angrebets første dag.¹⁰⁷ De relativt beherskede tab skyldtes de veludbyggede dækningsrum. Men efterladenhed med hensyn til at forhindre russisk infiltration og forberedelsen af angrebsstillinger tæt foran egne linjer førte som nævnt til, at forsvarerne i en del tilfælde ikke nåede at bemane stillingerne, før de russiske styrker var fremme.

Det har tidligere været fremhævet, at de østrig-ungarske batterier kun havde et oplæg på 400 granater pr. pjece mod 800 til de tyske. Måske var tallet endog lavere. Dette var et problem.¹⁰⁸ I hvert fald fastsatte en ordre til det XI k.u.k. Korps i marts 1916 en norm på 150-200 granater pr. skyts.¹⁰⁹ Samtidig synes en ordre om at spare på ammunitionen ved offensivens begyndelse at have haft en uheldig indvirkning på mandskabet, der fik det indtryk, at der var knaphed på både patroner og granater. Forestillingen om en knaphedssituation blev imidlertid for-

vandelt til en realitet, da batteriernes depoter enten blev efterladt i den paniske flugt, løbet over ende af russerne eller hurtigt blev skudt tomme.¹¹⁰

K.u.k.-artilleriets manglende understøttelse af infanteriet spillede da også en stor rolle. Den tyske Südarmee, som var indskudt mellem k.u.k. armeer i den sydlige del af de angrebne områder, diagnosticerede helt korrekt problemet, da den i flere ordrer i juli-august 1916 slog fast, at faren ikke lå i eventuelle russiske indbrud i egne linjer, men at disse ikke blev imødegået af raske modangreb understøttet af artilleri. I stedet for at foretage modangreb begyndte naboenhederne i en del tilfælde at frygte for egne flanker og trække sig tilbage, ligesom der skete en evakuering af de tunge våben, således at det blev umuligt at bistå det trængte infanteri. Südarmee befalede derfor, at alle tunge våben ubetinget skulle støtte infanteriet, og det blev slået fast, at det er bedre, ”at de tunge våben går til grunde i kampen, end at de bjærger sig i sikkerhed og lader infanteriet stikken.”¹¹¹

Man kommer heller ikke uden om at pege på en kvalitativ forskel mellem tyske og østrig-ungarske officerer. Disse årsager kan deles op i særlige forhold i forbindelse med operationen og mere dybtliggende. Særligt de højere k.u.k.-stabe fungerede ikke godt under offensiven og var præget af interne samarbejds vanskeligheder. Chefen for 4. Armé den østrigske Ærkehertug Joseph Ferdinand havde eksempelvis et meget dårligt forhold til sin tyske stabschef, den førnævnte general von Berndt. Denne var blevet indsat på posten som følge af armechefens tidligere nederlag. Joseph Ferdinand reagerede generelt dårligt og ureflekteret på kritik og brød sig desuden ikke om preusserne. Det resulterede i en meget dårlig kommunikation og i, at staben fungerede meget ringe.¹¹²

Eftersom styrker fra k.u.k. ikke selv kæmpede på Vestfronten før 1918, er det klart, at den direkte læring herfra måtte foregå mere indirekte og langsommere, end det var tilfældet for tyskerne. Ikke desto mindre fulgte man fra østrig-ungarsk side naturligvis den taktiske udvikling på Vestfronten, og det må betegnes som udtryk for en klar undervurdering af russerne, at man ikke tilskrev dem evnen til også at observere og lære fra den betydelige taktiske nytænkning, som foregik vestpå. Senest da de mange tydelige tegn på en forestående offensiv, herunder gravningen af store dækningsrum tæt ved fronten og etableringen af grave tæt på de forreste k.u.k.-linjer blev tydeligt, burde man have overvejet, om der skulle ske ændringer i den eksisterende forsvarsdoktrin, eksempelvis i form af reservernes placering.¹¹³ Det er samtidig tydeligt, at k.u.k.s foranstaltninger mod de russiske stillingsarbejder og andre angrebsforberedelser mange steder enten var præget af manglende energi eller af, at man ønskede at spare på ammunitionen, da den italienske front havde prioritet.¹¹⁴

Stabschefen for 4. k.u.k. Arme, Berndt, udtrykte sig som tidligere nævnt efter krigen særdeles kritisk om armeens kampberedskab, og flere af de forhold, han nævnte, ser ud til at kunne genfindes andre steder blandt de østrig-ungarske stabe. Det gælder manglende fokus på troppernes uddannelse og en tilsvarende lav interesse for at skabe en stærk kampvilje og høj moral. Det er tydeligt, at man i det østrigske officerskorps havde lullet sig ind i den forestilling, at det ikke ville

komme til alvorlige russiske angreb. Dette gav sig også udslag i, at der mange steder herskede nærmest fredstidsforhold, og at højere officerer, som var stationeret lidt bag fronten, eksempelvis fik besøg af deres familier.¹¹⁵

Officerernes mangel på både evner og motivation hang måske sammen med, at der var en officersmangel i k.u.k., der var endnu mere alvorlig end hos den tyske allierede. I 1915 havde den tyske hær mistet 5,2 % af sine officerer, men k.u.k. havde et samlet tab på næsten 30 %. Det betød, at reserveofficerer med ringe erfaring i stadig større grad måtte sættes ind ved fronten, mens linjeofficerer i stigende omfang befandt sig ved stabene langt fra kampene.¹¹⁶

Distancen til enhederne ved fronten resulterede i et had til officererne i de overordnede stabe, der af mange underordnede officerer og befalingsmænd blev forbundet med fejhed og inkompetence. Omvendt så man på sagen i det højere officerskorps og dobbeltmonarkiets ledende kredse: Her fandt man forklaringen på nederlagene i manglende kampvilje hos soldaterne fra de mange etniske mindretal. Særligt polske og ruthenske (ukrainske) soldater blev beskyldt for defaitisme, ligesom jøder og tjekkoslovakker var i søgelyset.¹¹⁷ At sammenbruddet først og fremmest skyldtes defaitisme hos slaverne eller andre grupper, har nyere analyser dog effektivt punkteret.¹¹⁸ Man kan dog pege på, at fra flere af k.u.k.-armeerne på østfronten meldtes i foråret 1916 om udbredt krigstræthed og ligegyldighed både hos officerer og mandskab.¹¹⁹ Dette skabte sammen med offensivens indledende succes en selvforstærkende situation, hvor ”russerskrækken” bredte sig, og soldaterne simpelthen mistede troen på, at de var modstanderen voksen.

Offensivens betydning

I sin dagbog skildrede Conrads adjutant sin chefs møde med Falkenhayn i dagene efter angrebet. Her sad Conrad bleg, med hænderne om hovedet og stirrede på generalstabskortene foran sig.¹²⁰ Offensivens mest umiddelbare betydning var, at den førte til en afgørende forskydning i magtforholdet mellem Centralmagterne, og at Conrad med k.u.k. de facto blev underlagt tysk kommando. Allerede få dage efter angrebet måtte Conrad acceptere et ydmygende tysk krav om ikke at iværksætte yderligere operationer uden den tyske hærledelses godkendelse, og den 3. august blev der etableret en operativ fælleskommando for østfronten under den tyske general Paul von Hindenburg.¹²¹

Det hævdes lejlighedsvis, at Brusilovoffensiven var et russisk blodoffer, som både hjalp Frankrig med at bevare Verdun på franske hænder, gav briterne aflastning ved Somme og ”frelste Italien fra fuldstændig tilintetgørelse”. 34 tyske divisioner blev således overflyttet fra Italien og Frankrig til østfronten.¹²²

Men hvis man ønsker at diskutere den mulige effekt offensiven, havde på de pågældende fronter, må man også vende blikket den modsatte vej. Fra k.u.k.s side var fronten, som beskrevet, tyndet væsentligt ud til fordel for fronten i Italien, og tyskerne havde også svækket deres del af fronten betydeligt til fordel for offensi-

ven ved Verdun. Uden denne fjernelse af væsentlige styrker og artilleri fra østfronten i første omgang havde Brusilovoffensiven næppe givet det faktiske resultat. Og ved udgangen af maj 1916 var kampene i Verdun allerede gået ind i en fase præget af et langt mere ligeligt styrkeforhold mellem den tyske og franske side.¹²³

Offensiven blev kraftigt medvirkende til, at Falkenhayn blev afskediget som tysk generalstabschef, og at Hindenburg og hans stabschef Erich Ludendorff overtog krigsledelsen. Forudsætningen for Verdun havde netop været, at Falkenhayn argumenterede for, at Rusland var ude af stand til at agere offensivt på effektiv vis.¹²⁴ Falkenhayns fald var også en konsekvens af det ellers neutrale Rumæniens krigsindtræden i august 1916 – endnu en følgevirkning af Brusilovoffensiven. Offensiven bragte de russiske styrker frem til Karpaterne og overbeviste Rumænien om, at et østrig-ungarnsk kollaps var forestående, hvorfor det var på tide at opgive neutraliteten og erobre det (delvist) rumænsk befolkede Siebenbürgen. Det skulle imidlertid vise sig at være en katastrofal fejllæsning af situationen: Selv over for de i sensommeren 1916 tilsyneladende så svækkede centralmagter klarede de rumænske styrker sig elendigt. I januar 1917 var hele den vestlige del af landet rendt overende – med den konsekvens, at Centralmagterne nu havde adgang til rige forsyninger af landsbrugsvarer og de vigtigste oliefelter i Europa.¹²⁵ Rusland stod derfor pludselig med hovedansvaret for en ekstra front, som strakte sig over omtrent 300 kilometer, og henset til de store tab, som kampene i 1916 påførte russerne, var der færre tropper til rådighed end før. Derfor må det også vurderes, at offensiven – skønt en succes i sig selv – bidrog til at skabe den krigstræthed, som banede vej for revolution i Rusland blot et halvt år senere.¹²⁶

Offensiven i perspektiv

Selv om Brusilov på mesterlig vis udnyttede de ressourcer, hans front rådede over, og skønt k.u.k.s kollaps var spektakulært, må spørgsmålet stilles: Var dette en unik hændelse under første verdenskrig?

Brusilovoffensiven springer blandt andet i øjnene ved sine rumlige dimensioner. Brusilov rådede over fire armeer med 40 infanteridivisioner og 15 kavaleridivisioner samt 1.770 artilleripjecer. Disse angreb på en række punkter over en samlet front på 300-350 kilometer.¹²⁷ Angrebene ved Somme og i Verdun samme år fandt sted langs en 30 henholdsvis 25 kilometer bred front. Langs denne front havde angriberne samlet henholdsvis 3.000 og 1.200 pjecer, hvoraf forholdsvis mange var middelsvært eller svært artilleri.¹²⁸ Dybden af angribernes fremtrængen og det areal, som skiftede hænder, var langt mere beskedent vestpå: Ved Somme nåede Ententestyrkerne godt 8 kilometer frem, og næsten samme dybde nåede tyskerne ved Verdun. Mens tabene under Brusilovoffensiven samlet nåede op på mellem 1,5 og 2 millioner mand, var der ved Verdun et samlet tab på omkring 600.000 og ved Somme omkring 1.090.000.¹²⁹ Forskellen er, at mens kampene østpå var kendetegnet ved et meget stort antal fanger, kom det ved de to offensiver på Vestfronten ikke til større overgivelser eller overrumplende kollaps

af de fjendtlige linjer, og det er slag som disse, der har bidraget væsentligt til det almene billede af Første Verdenskrig som meningsløst slagteri.

Til gengæld er Brusilov-offensivens tidsmæssige udstrækning ikke bemærkelsesværdig. Offensiven strakte sig fra 4. juni til 21. september 1916, altså godt 3½ måned. Slaget ved Somme derimod varede i cirka 4½ måned, og slaget ved Verdun havde en varighed på 9 måneder – fordelt på en tysk offensiv fase på fire måneder efterfulgt af en lidt længere fase med franske forsøg på at tilbageerobre det tabte terræn. Mens Verdun var et rent tysk-fransk foretagende, var Brusilov-offensiven ligesom Somme en operation, som på den ene side involverede en koalition af lande. De russiske styrker angreb en blanding af tyske og østrig-ungarske styrker, ja sidst i offensiven kæmpede der tillige et tyrkisk korps på Centralmagternes side af frontlinjen. Dog var hovedmodstanderne Østrig-Ungarn og Rusland.

Brusilovoffensiven blev relativt set den mest succesrige af alle Ententens angreb. Ingen anden offensiv førte til indtagelse af så store landområder og tilføjede Centralmagterne lige så store tab som denne. Kun den såkaldte 100-dages offensiv, en sekvens af britiske og amerikanskstøttede franske angreb på Vestfronten i månederne september-november 1918 medførte en tilsvarende bevægelighed, idet fronten på under to måneder flyttede sig omkring 50 kilometer over en næsten 300 kilometer bred strækning. Også de hermed forbundne tab var på højde med Brusilov-offensivens – omkring trekvart million tyske soldater og et tilsvarende antal entente-soldater mistedes.

På Centralmagternes side er den mest oplagte sammenligning general August von Mackesens vellykkede sommeroffensiv i Polen 1915, som takket være en koncentreret artilleriindsats førte til tilbageerobringen af det meste af Galizien og størsteparten af det russiske Polen. Disse kamphandlinger medførte russiske tab på omkring 1,5 millioner mand, men også på tysk og k.u.k. side var tabene betydelige – omkring 1 million.¹³⁰ Også Michaeloffensiven 21. marts – 5. april 1918 bør nævnes. Her formåede de to indsatte tyske armeer, som indsattes på en cirka 100 kilometer bred front, at flytte frontlinjen op til 60 kilometer. Modstandernes tab var omkring 90.000 fanger, ca. 120.000 faldne samt 1.300 stykker skyts, mens tyskerne mistede ca. 230.000 mand.¹³¹

Caporettooffensiven i Italien fra 24. oktober til 17. november 1917, hvori k.u.k. og tyske styrker under benyttelse af infiltrationstaktikker, gennembrød Isonsofronten, flyttede frontlinjen op til 100 kilometer mod vest og tilføjede italienerne et tab på næsten 300.000 mand, er også et eksempel på succesfuld offensiv, som i væsentlig grad skabte bevægelse i frontlinjen. De af angrebet skabte omfattende opløsningstendenser i den italienske hær, hvis tab særligt bestod af fanger og desertører, er også et forhold, som bringer mindelser om Brusilovoffensiven.

Fælles for alle de nævnte offensiver, inklusive Brusilovoffensiven, er dog, at de i de fleste tilfælde var lige så tabsgivende for angriberne som for forsvarerne og i sig selv ikke gav strategiske resultater. Spoler vi frem i tid, minder Brusilovoffensiven om den franske hærs kollaps i maj-juni 1940: To på papiret jævnyrdige

styrker, hvor den ene parts taktisk-operative valg (tyngden lagt i Ardennerne-Sedanområdet, tæt samvirke mellem landstyrker og luftvåben, samt en selvstændig rolle til de pansrede og motoriserede enheder) førte til et gennembrud, der afgørende rystede modparten, som aldrig genfandt balancen. En oplagt grund til at foretage denne sammenligning er også den måde, som moralen fra det ene øjeblik til det andet kollapsede på. I k.u.k.s tilfælde i 1916 fandt man syndebukken i de nationale mindretal, mens man i Frankrig 24 år senere mente, det var kommunistiske elementer blandt tropperne og folket, som undergravede moralen.

Erfaringsudnyttelsen af Brusilovoffensiven

Som det kan ses ovenfor, var Brusilovoffensiven ikke eneste tilfælde af, at offensiven operationer under Første Verdenskrig opnåede både bevægelighed og påførte modstanderne meget betydelige tab. Dens særlige ry skyldes derfor en kombination af dens overraskende effekt og det dermed forbundne forholdsvist lige styrkeforhold mellem parterne. Brusilovoffensiven er på den baggrund blevet kaldt "the most brilliant victory of the war", og selv om den i sidste ende ikke fik afgørende strategisk effekt, skabte den allerede i samtiden stor opmærksomhed og blev i et vist omfang også et eksempel til efterlevelse.¹³²

Allerede i sommeren 1916 begyndte man ved Everts Vestfront at søge at benytte sig af nogle af de taktiske innovationer, Brusilov havde introduceret, såsom gravningen af angrebsgrave helt frem til fjendens forreste grave. På afgørende punkter svigtede denne læringsproces alligevel, og da Everts offensiv igangsattes, var den præget af massiv artilleriild, som slet ikke bar præg af den præcision og det samarbejde mellem artilleri og infanteri, som Brusilov havde foreskrevet.¹³³ På mere konsekvent vis dannede Brusilovoffensiven forlæg for general Radko-Dmitrievs offensiv med Nordfrontens 12. Arme i januar 1917. Også her blev der lagt stor energi i planlægningsfasen, i at vildlede tyskerne og i at uddanne soldaterne til den forestående storm, og selve angrebet indledtes uden forudgående artilleriild. Henset til, at de tyske i det sumpede område, hvor offensiven fandt sted, ikke havde kunnet anlægge dybe stillinger eller opholdsrum i beton, var dette også fuldt tilstrækkeligt til, at angriberne flere steder kunne bryde igennem det tyske forsvar, og det var først, da en række enheder nægtede at angribe, at offensiven, som ellers truede den vigtige lettiske by Jelgava, måtte opgives.¹³⁴

Hvordan offensiven også uden for Rusland fremstod som en opskrift på succes, kan ses af et samtidigt tysk dokument. Allerede i vinteren 1916-17 lykkedes det tyskerne at skaffe den originale operationsbefaling, og i januar 1917 blev den cirkuleret til den tyske felthær. Det hed i følgeskrivelsen, at befalingen blandt andet havde interesse, fordi det i den franske og den engelske presse forlød, at forårets offensiver ville blive foretaget over en bred front "efter Brusilovmetoden".¹³⁵

Man kunne forvente at ophøjelsen af Brusilov til Ruslands generalstabschef i maj 1917 ville resultere i, at hans taktiske og operative snilde forplantede sig til fronterne. Men efter februarrevolutionen var det russiske forsvar nærmest i total opløsning, og hans muligheder for at gentage succesen var derfor på forhånd

dødsdømte. Da Brusilov i juli 1917 iværksatte den såkaldte Kerenskijoffensiv, var omfattende og langvarig brug af artilleri atter i højsædet. Efter en efter østfrontens målestok kraftig artilleribeskydning af fjendens linjer, som varede hele to dage, kunne de indsatte soldater flere steder bryde ind i de østrig-ungarske stillinger ved Tarnopil. Angrebene stagnerede dog hurtigt, og særligt de steder, hvor de fremrykkende enheder angreb tyske stillinger, blev tabene meget blodige. Mens særligt uddannede stormtropper, som var skabt efter tysk forbillede, kæmpede velmotiveret, tabte de fleste andre russiske soldater hurtigt angrebsgejsten, og snart var det ikke længere muligt at få soldaterne i de almindelige enheder til at rykke frem. Et opfølgende angreb længere mod syd, hvor k.u.k. kæmpede uden tysk støtte, startede den 7. juli, og også her startede tingene på bedste vis. Efter at et stort hul var blevet slået i de fjendtlige linjer, kunne to kavaleridivisioner rykke ind i baglandet og indtage den vigtige by Kalusch godt 25 kilometer fra fronten. Kerenskijoffensiven gav udover de nævnte landvindinger 25.000 fanger og en hel del bytte, men prisen var, at de særligt uddannede stormtropper blev slidt helt op, og efter godt fjorten dage måtte offensiven helt afblæses.¹³⁶

Det var først efter krigen, at offensiven for alvor blev studeret, og det skete særligt på de sovjetiske militære læreanstalter, som blev etableret efter oktoberrevolutionen og dannelsen af Den Røde Hær. At Brusilov i årtierne efter krigen blev set som en af grundlæggerne af *combined arms operations*, skyldtes dog næppe kun hans militære meritter, men også at han under den russiske borgerkrig stillede sig til rådighed som militær ekspert for bolsjevikkerne og blandt andet deltog i udarbejdelsen af de første militærhistoriske analyser af krigen.¹³⁷ Da forsvarsminister Timosjenko i december 1940 på en lukket sovjetiske militær konference redegjorde for moderne operationers natur og udvikling, fremhævede han Brusilovoffensiven som prototypen på en af tre moderne typer af gennembrudsoperationer.¹³⁸ Fem år senere hyldede generalmajor N. Talenskij i en artikel i det autoritative tidsskrift *Voennaja Mysl* Brusilov som et geni, hvis offensiv havde ”skabt en ny form for offensiv manøvre, som svarer til forholdene i moderne krig”.¹³⁹ Det bør dog nævnes, at en række sovjetiske militærteoretiske værker forfattet i mellemkrigstiden helt undgik at nævne både Brusilov og Sydvestfrontens sommeroffensiv. Det gjaldt eksempelvis Georgij Issersons *Operativkunstens udvikling* og Aleksandr Svetjins værker.¹⁴⁰ Dette ændrer dog ikke på, at i den operations-tænkning, som Sovjetunionen udviklede i mellemkrigstiden, kan man i væsentligt omfang genfinde Brusilov-offensivens grundelementer – samtidige angreb på mange punkter over en bred front og fremrykning ad flere parallelle akser, samt store anstrengelser for at skjule opmarchen og infiltrere de fjendtlige linjer forud for offensiven.¹⁴¹ Selv om det artilleri den Røde Hær rådede over under Anden Verdenskrig var langt kraftigere – og ofte anvendtes mindre målrettet – kan der også her ses paralleller i form af Brusilovs erkendelse af betydningen af at eliminere det fjendtlige artilleri.

Forskningsstatus

Østfronten er med rette blevet betegnet som den glemte front i historieskrivningen.¹⁴² Selv om heller ikke Brusilovoffensiven er kendetegnet ved en forholdsvis omfattende litteratur, kan den interesserede og sprogkyndige læser dog støtte sig til en ganske pæn portion bøger og artikler, som er blevet skrevet over et omtrent 100 år langt spænd.

De grundlæggende værker er fortsat en række hel- eller halvofficielle krigshistorier, som de i offensiven involverede parter lod forfatte i mellemkrigstiden.¹⁴³ Mens der fortsat i Østrig og Rusland eksisterer meget omfattende bestande af arkivalier, som kan supplere disse og andre værker, er situationen noget anderledes i Tyskland. Eftersom størstedelen af det kejserlige og prøjsiske krigsarkiv gik til grunde under Anden Verdenskrig, er det direkte kildegrundlag i betydeligt omfang borte. Det betyder dog ikke, at historikerne ikke kan kikke mellemkrigstidens militærhistorikere efter i kortene. Dels eksisterer en del af de i værket benyttede akter stadig, men lige så vigtigt er det, at flere tyske forbundslandes arkiver rummer bestande fra de tidligere kongelige hære – det gælder Bayern, Baden og Württemberg. Mellemkrigstiden var også det tidspunkt, hvor flere øjenvidneskildringer af offensiven blev til, herunder general Brusilovs erindringer, en bog som stadig er en af de grundlæggende kilder til emnet.¹⁴⁴ Forskningen stod derefter stille i omtrent 40 år inden ny, forskningsbaseret litteratur så dagens lys. I 1982 færdiggjorde Rudolf Jerabek en doktorafhandling om emnet ved Wiens Universitet, og dens bidrag til emnet var særligt at underkaste k.u.k.s operationsføring et kritisk og nøje gennemsyn.¹⁴⁵ Ligesom Jerabek udnyttede Kriegsarchiv i Wiens omfattende bestande, indgik disse også i John Schindlers artikel *Steamrolled in Galicia*, og Schindler problematiserede ligesom Jerabek de tidligt grundlagte påstande om, at det særligt var de slaviske nationaliteters svigt, som førte til katastrofen.¹⁴⁶ Mens Jerabeks doktorafhandling er kendetegnet ved stor grundighed, afgrænser den sig til den østrig-ungarske side af frontlinjen, og det bedste bud på et altomfattende værk om emnet er Timothy Dowlings *The Brusilov Offensive* fra 2008.¹⁴⁷ Også denne lider dog af væsentlige begrænsninger i det inddragede kildemateriale: Såvel russiske som tyske arkiver savnes i den ellers glimrende bog. Bemærkelsesværdigt nok savnes også fortsat et opdateret russisk værk om emnet; den strøm af mindre udgivelser, som de seneste år har budt på, er enten mindre kildeudgivelser eller parafraserer i stort omfang den grundlæggende forskning, som fandt sted i mellemkrigsperioden.¹⁴⁸

Allerede ved 100-års jubilæet for første verdenskrigs udbrud annoncerede det russiske arkiv, som besidder den tsaristiske hærs arkiver, ellers, at man ville gøre dette arkiv tilgængeligt on-line, men til dato er dette desværre ikke sket, selv om arkivets hjemmeside giver adgang til enkelte akter.¹⁴⁹ En række artikler forfattet i mellemkrigstiden i militære tidsskrifter fortjener fortsat læsning. Det gælder ikke mindst W.E.O. Lawaetz' *Brussilow-Offensiven Juni 1916*, som udmærker sig ved en særdeles kritisk – muligvis for kritisk – tilgang til emnet.¹⁵⁰

I det foregående er allerede peget på nogle endnu ikke fuldt udforskede taktisk-operative spørgsmål forbundet med offensiven, og til supplement heraf kan nævnes, at der også er andre lakuner i udforskningen af offensiven. Det gælder særligt soldaternes oplevelse af den. Også offensivens virkningshistorie er stort set ubeskrevet, idet vi kun kender til dens effekt på Rumænien. Her kunne blandt andet diplomatiske indberetninger fra de neutrale landes arkiver og dagspressens samtidige dækning af den være væsentlige. Mindre emnemæssigt specifikt bør også nævnes, at en omfattende udnyttelse af de russiske arkivalier til emnet udestår. Indtil de operative russiske akter – i det omfang sådanne eksisterer – udnyttes, er forskningen fortsat svag, hvad angår det russiske efterretningsbillede, de løbende russiske dispositioner og justeringer, og den erfaringsopsamling, man umiddelbart gjorde sig. Brusilovoffensiven er derfor ikke blot et eksempel på en vellykket offensiv i Første Verdenskrig, men også en erindring om, at kun god adgang til arkivalier fra alle parter i en operation kan danne basis for en fyldestgørende evaluering af denne.

Bilag

Herefter følger kopi af tysk afskrift fra januar 1917 af Brusilovs anvisninger for planlægningen af offensiven i april 1916. (BAMA, N266-61: Chef des Generalstabes des Feldheeres. Nachrichten-Abteilung. Weisungen des Oberbefehlshabers der russischen SW-Front Brussilow für die Durchführung des Angriffs auf befestigte Stellungen vom April 1916. 29.1.1917). Bemærk, at der på én side er gået en linje tabt ved dokumentkopieringen ved det tyske militærarkiv.

3.) Der Angriff ist bei allen diesen nach demselben Grundsatz als der Hauptangriff zu führen. Der alle Bezug auf seine Wirkung werden verschieden sein.

4.) Die Front des Angriffes einer Armee muß nicht mehr als im Anfang, steht die in der Höhe entsprechenden Fronten nicht von den Punkten besetzt werden können. Dieses überflüssige Profil zur Verfügung, so hat es zwecklos, in einer Breite von 2000 m auszuweichen. Die höchste mögliche Front des Angriffes, wenn die Fronte nicht vorzuziehen, ist 20 km, über einer über besetzten Verteidigungsstellung, damit man nicht in eine Falle gerät.

Bei einer Angriffsfrent von 10 km nach der Angriff von 3 km, werden ampliten durch je eine Front, gebildet werden. Dies von die Stärke der Division ist 10 000 Mannen ist, so kann man beim Vorwärts in Substantielle mit 3 über-ist Zeitsträumen in 4 aufeinanderfolgenden Wellen angreifen und in Abfolge noch eine die Hälfte der Fronte als Reserve der Division und der Divisionen übrig.

5.) Die wichtigste Besetzung der Angriff

4.) Artilleriebesetzung und -verteilung.

1.) Der Plan der Artillerie befindet sich bei dem Angriffsführer, der den Angriff leitet. Die Artillerie ist nach der Besetzung des Territoriums zu veranlassen.

2.) Nach der Besetzung der angreifenden Front die gewöhnliche Besetzung des Territoriums ist, so sind Artilleriegruppen zu bilden, deren Zusammensetzung und Stärke sich nach den der Artillerie der besetzten Territorien abhängig richtet.

Die Plan der Artilleriegruppen befindet sich bei dem Plan der mitgeführten Artillerieeinheiten.

Folio aus dem Buchdruck

3.) Nach die angreifende und in die stärkste Stellung einbestimmte Artillerie (soweit und rechtzeitig nach der Artillerie unterstellt wird, ist ein Teil der Artillerieeinheiten nach der Plan der in erster Linie angreifenden Artillerie zu unterstellen. Dies Artillerie Gruppen nicht mehr als 3 km von der höchsten Stellung entfernt stehen. Die Artillerie dieser Positionen ist im sich bei der Artilleriegruppen der ersten Linie auf, damit die Artillerieeinheiten rechtzeitig einstellt.

4.) In der ersten Phase des Angriffes hat die Artillerie folgende Aufgaben:

a) Besetzung der Artillerieeinheiten. Die Artillerie auf die besetzte Front der Artillerie und der Artillerieeinheiten. Hier die die Artillerie, auf diese Aufgabe die Artillerieeinheiten durchführen. Demzufolge kann möglich, daß in bestimmten Positionen der Artilleriegruppen von einem 2 000 Mannen können. Abwehr solche Besetzungen sind zu verhindern, die auf sich nicht sind einem begeben, wenn es nach Artillerie als 3 km ist, so die der Artillerie die Hälfte ist, auf der Artillerieeinheiten der ersten Artillerie Haupt Artillerieeinheit ist.

b) Die Besetzung der Artillerieeinheiten (soweit die Artillerieeinheiten nach der Artillerieeinheiten auf die Besetzung der Artillerieeinheiten, die nach der Artillerieeinheiten und Artillerieeinheiten, die nach der Artillerieeinheiten der ersten Artillerieeinheiten. Diese Artillerieeinheiten der ersten Artillerieeinheiten und der Artillerieeinheiten zu. Demzufolge kann möglich, daß nach die Artillerieeinheiten der ersten Artillerieeinheiten, nach dem Plan der Artillerieeinheiten einstellt. Nach dem Plan der Artillerieeinheiten ist es 20 Stunden während der ersten Phase der Artillerie

Folio aus dem Buchdruck

1. Der 1. Armee-Korps (1. A.K.) war die Hauptmacht der russischen Front. Er bestand aus 2 Armee-Korps (2. A.K. und 3. A.K.) und 1 Kavallerie-Korps (1. K.K.). Die 1. Armee war unter dem Befehl des Generals Alexei Ewing.

2. Die 2. Armee war die Hauptmacht der deutschen Front. Sie bestand aus 2 Armee-Korps (2. A.K. und 3. A.K.) und 1 Kavallerie-Korps (1. K.K.). Die 2. Armee war unter dem Befehl des Generals Paul von Rennenkampff.

3. Die 3. Armee war die Hauptmacht der französischen Front. Sie bestand aus 2 Armee-Korps (2. A.K. und 3. A.K.) und 1 Kavallerie-Korps (1. K.K.). Die 3. Armee war unter dem Befehl des Generals Joseph Joffre.

4. Die 4. Armee war die Hauptmacht der britischen Front. Sie bestand aus 2 Armee-Korps (2. A.K. und 3. A.K.) und 1 Kavallerie-Korps (1. K.K.). Die 4. Armee war unter dem Befehl des Generals Douglas Haig.

5. Die 5. Armee war die Hauptmacht der italienischen Front. Sie bestand aus 2 Armee-Korps (2. A.K. und 3. A.K.) und 1 Kavallerie-Korps (1. K.K.). Die 5. Armee war unter dem Befehl des Generals Luigi Cadorna.

6. Die 6. Armee war die Hauptmacht der japanischen Front. Sie bestand aus 2 Armee-Korps (2. A.K. und 3. A.K.) und 1 Kavallerie-Korps (1. K.K.). Die 6. Armee war unter dem Befehl des Generals Arima.

7. Die 7. Armee war die Hauptmacht der amerikanischen Front. Sie bestand aus 2 Armee-Korps (2. A.K. und 3. A.K.) und 1 Kavallerie-Korps (1. K.K.). Die 7. Armee war unter dem Befehl des Generals John J. Pershing.

8. Die 8. Armee war die Hauptmacht der indischen Front. Sie bestand aus 2 Armee-Korps (2. A.K. und 3. A.K.) und 1 Kavallerie-Korps (1. K.K.). Die 8. Armee war unter dem Befehl des Generals Lord Kitchener.

9. Die 9. Armee war die Hauptmacht der australischen Front. Sie bestand aus 2 Armee-Korps (2. A.K. und 3. A.K.) und 1 Kavallerie-Korps (1. K.K.). Die 9. Armee war unter dem Befehl des Generals Sir John Monash.

10. Die 10. Armee war die Hauptmacht der neuseeländischen Front. Sie bestand aus 2 Armee-Korps (2. A.K. und 3. A.K.) und 1 Kavallerie-Korps (1. K.K.). Die 10. Armee war unter dem Befehl des Generals Sir Edward Maitland.

11. Die 11. Armee war die Hauptmacht der kanadischen Front. Sie bestand aus 2 Armee-Korps (2. A.K. und 3. A.K.) und 1 Kavallerie-Korps (1. K.K.). Die 11. Armee war unter dem Befehl des Generals Sir Arthur Currie.

12. Die 12. Armee war die Hauptmacht der südafrikanischen Front. Sie bestand aus 2 Armee-Korps (2. A.K. und 3. A.K.) und 1 Kavallerie-Korps (1. K.K.). Die 12. Armee war unter dem Befehl des Generals Louis Botha.

13. Die 13. Armee war die Hauptmacht der griechischen Front. Sie bestand aus 2 Armee-Korps (2. A.K. und 3. A.K.) und 1 Kavallerie-Korps (1. K.K.). Die 13. Armee war unter dem Befehl des Generals Panagiotis Danglitsis.

14. Die 14. Armee war die Hauptmacht der rumänischen Front. Sie bestand aus 2 Armee-Korps (2. A.K. und 3. A.K.) und 1 Kavallerie-Korps (1. K.K.). Die 14. Armee war unter dem Befehl des Generals Alexandru Averescu.

15. Die 15. Armee war die Hauptmacht der serbischen Front. Sie bestand aus 2 Armee-Korps (2. A.K. und 3. A.K.) und 1 Kavallerie-Korps (1. K.K.). Die 15. Armee war unter dem Befehl des Generals Radomir Putnik.

16. Die 16. Armee war die Hauptmacht der bulgarischen Front. Sie bestand aus 2 Armee-Korps (2. A.K. und 3. A.K.) und 1 Kavallerie-Korps (1. K.K.). Die 16. Armee war unter dem Befehl des Generals Ivan Vukovitsch.

17. Die 17. Armee war die Hauptmacht der türkischen Front. Sie bestand aus 2 Armee-Korps (2. A.K. und 3. A.K.) und 1 Kavallerie-Korps (1. K.K.). Die 17. Armee war unter dem Befehl des Generals Mustafa Kemal Atatürk.

18. Die 18. Armee war die Hauptmacht der persischen Front. Sie bestand aus 2 Armee-Korps (2. A.K. und 3. A.K.) und 1 Kavallerie-Korps (1. K.K.). Die 18. Armee war unter dem Befehl des Generals Enver Pascha.

19. Die 19. Armee war die Hauptmacht der arabischen Front. Sie bestand aus 2 Armee-Korps (2. A.K. und 3. A.K.) und 1 Kavallerie-Korps (1. K.K.). Die 19. Armee war unter dem Befehl des Generals Faysal ibn al-Husayn.

20. Die 20. Armee war die Hauptmacht der indonesischen Front. Sie bestand aus 2 Armee-Korps (2. A.K. und 3. A.K.) und 1 Kavallerie-Korps (1. K.K.). Die 20. Armee war unter dem Befehl des Generals Suroyo.

21. Die 21. Armee war die Hauptmacht der philippinischen Front. Sie bestand aus 2 Armee-Korps (2. A.K. und 3. A.K.) und 1 Kavallerie-Korps (1. K.K.). Die 21. Armee war unter dem Befehl des Generals Douglas MacArthur.

22. Die 22. Armee war die Hauptmacht der vietnamesischen Front. Sie bestand aus 2 Armee-Korps (2. A.K. und 3. A.K.) und 1 Kavallerie-Korps (1. K.K.). Die 22. Armee war unter dem Befehl des Generals Cao Kain.

23. Die 23. Armee war die Hauptmacht der vietnamesischen Front. Sie bestand aus 2 Armee-Korps (2. A.K. und 3. A.K.) und 1 Kavallerie-Korps (1. K.K.). Die 23. Armee war unter dem Befehl des Generals Cao Kain.

24. Die 24. Armee war die Hauptmacht der vietnamesischen Front. Sie bestand aus 2 Armee-Korps (2. A.K. und 3. A.K.) und 1 Kavallerie-Korps (1. K.K.). Die 24. Armee war unter dem Befehl des Generals Cao Kain.

25. Die 25. Armee war die Hauptmacht der vietnamesischen Front. Sie bestand aus 2 Armee-Korps (2. A.K. und 3. A.K.) und 1 Kavallerie-Korps (1. K.K.). Die 25. Armee war unter dem Befehl des Generals Cao Kain.

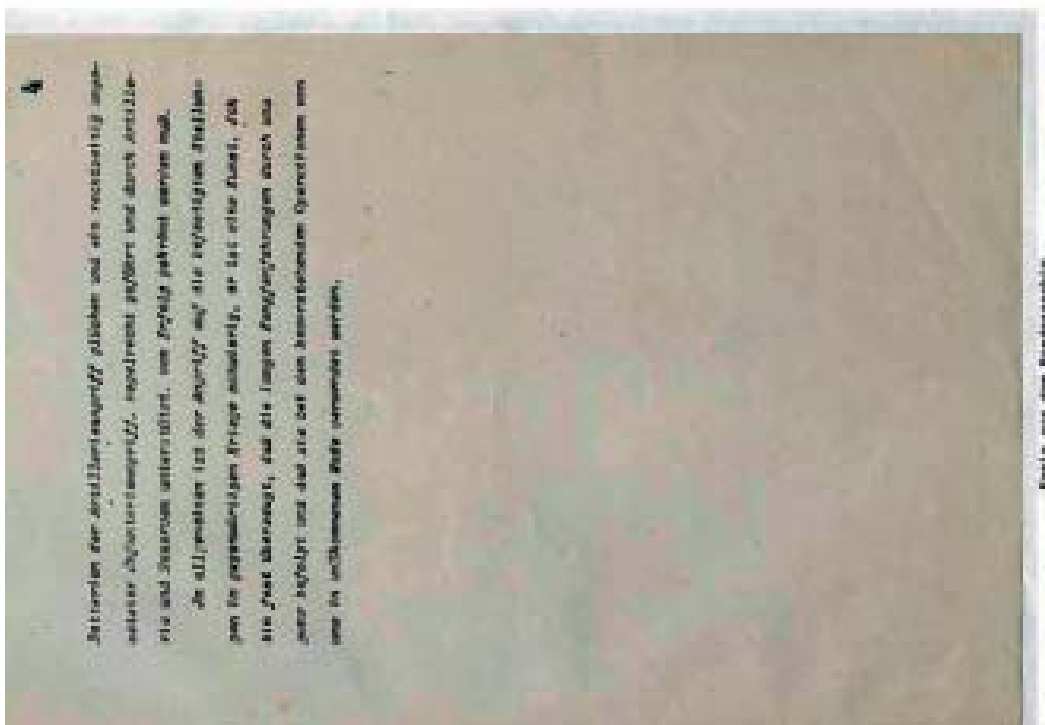
26. Die 26. Armee war die Hauptmacht der vietnamesischen Front. Sie bestand aus 2 Armee-Korps (2. A.K. und 3. A.K.) und 1 Kavallerie-Korps (1. K.K.). Die 26. Armee war unter dem Befehl des Generals Cao Kain.

27. Die 27. Armee war die Hauptmacht der vietnamesischen Front. Sie bestand aus 2 Armee-Korps (2. A.K. und 3. A.K.) und 1 Kavallerie-Korps (1. K.K.). Die 27. Armee war unter dem Befehl des Generals Cao Kain.

28. Die 28. Armee war die Hauptmacht der vietnamesischen Front. Sie bestand aus 2 Armee-Korps (2. A.K. und 3. A.K.) und 1 Kavallerie-Korps (1. K.K.). Die 28. Armee war unter dem Befehl des Generals Cao Kain.

29. Die 29. Armee war die Hauptmacht der vietnamesischen Front. Sie bestand aus 2 Armee-Korps (2. A.K. und 3. A.K.) und 1 Kavallerie-Korps (1. K.K.). Die 29. Armee war unter dem Befehl des Generals Cao Kain.

30. Die 30. Armee war die Hauptmacht der vietnamesischen Front. Sie bestand aus 2 Armee-Korps (2. A.K. und 3. A.K.) und 1 Kavallerie-Korps (1. K.K.). Die 30. Armee war unter dem Befehl des Generals Cao Kain.

Beskrivelse af den russiske hær

Noter

- 1 På russisk kaldes offensive dog også *Lutskij proryv, 4-ja Galitskijskaja bitva* eller *Proryv Jugo-apidnaja fronta 1916* henholdsvis: gennembruddet ved Lutsk, det 4. galiziske slag eller Sydvest-frontens gennembrud.
- 2 I Ruslands tilfælde har endnu en offensiv personnavn – det drejer sig om Kerenskijoffensiven, som gennemførtes i Galizien i juli 1917. Kerenskij var krigsminister, da offensiven blev planlagt. Et andet eksempel er den franske Nivelloffensiv i april 1917 opkaldt efter general Robert Nivelle, Frankrigs hærchef. I modsætning til Brusilovoffensiven blev både Kerenskij- og Nivelloffensiven dog fiaskoer.
- 3 Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv (herefter ÖSKA), AOK-Op.Abeilung, R-Gruppe, Karton 495, Brev fra generalstabschefen for 4. Arme, von Berndt til Krigsarkivets direktion 29.9.1929. Bilag: Betrachtungen über die Schlacht von Olyka-Luck 1916, 29.9.1929, p. 2.
- 4 Rauchensteiner, Manfred, *Der Tod des Doppeladlers* (Verlag Styria, Wien 1993), p. 345.
- 5 Så vidt forfatterne kan vurdere, er det, udover indirekte at indgå i den tyske og den østrigske officielle verdenskrigshistorie om emnet, udelukkende anvendt i Rudolf Jerabeks upublicerede doktorafhandling: *Die Brussilowoffensive 1916. Ein Wendepunkt der Koalitionskriegführung der Mittelmächte*, Wien, 1982, idet dokumentet udover at findes i kopi i det tyske militærarkiv i Freiburg (BAMA, N.266/61) også synes at være beliggende i det tidligere østrigske krigsarkiv i Wien (ÖSKA, AOK, K. Nr.20 100).
- 6 Hirschfeld, Gerhard, Gerd Krumeich og Irina Renz (Hg.), *Enzyklopädie Erster Weltkrieg* (Schöningh, Paderborn 2009), p.762. Se også Liulevicius, Vejas Gabriel, *War Land on the Eastern Front* (Cambridge University Press, 2000), pp. 12ff.
- 7 Bundesarchiv Militärarchiv (herefter BAMA), RH61/1170, Vieviel Maschinengewehre waren in den Kriegsjahren 1914/18 auf den verschiedenen Kriegsschauplätzen auf das laufende Meter in der vorderen Kampfzone eingesetzt?
- 8 Reichskriegsministerium: *Der Weltkrieg*, S. Mittler & Sohn, 1936, bd. X, s.424. Prit Buttar, *Russia's Last Gasp. The Eastern Front 1916-17*, Osprey Publishing, 2016, p. 94.
- 9 Fremstillinger om østfronten under Første Verdenskrig er sparsomme sammenlignet med antallet, der omhandler Vestfronten. En klassisk, men også meget traditionel, fremstilling er Stone, Norman, *The Eastern Front* (1975). For nyere engelsksprogede fremstillinger se Root, G. Irving, *Battles East. A History of the Eastern Front of the First World War* (2007), der giver et udmærket overblik dog uden at præsentere konklusioner, der på væsentlige områder afviger fra Stones konklusioner. Asprey, Robert B., *The German High Command at War. Hindenburg and Ludendorff conduct World War I* (1991), giver et godt overblik over tyske strategiske dispositioner i øst. På tysk er den voluminøse såkaldte *Weltkrieg* serie, der udkom i mellemkrigsårene, dog stadig hovedværket om krigen i øst set fra en tysk optik. Pendanten til *Weltkrieg*-serien er for Østrig-Ungarns vedkommende *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914-1918*, som i mellemkrigsårene blev udgivet af de østrigske myndigheder. Krigen i øst set fra østrig-ungarsk hold er herudover behandlet flere steder. Rotenbergs, Gunter E. *The Army of Francis Joseph* (1976) betragtes stadig som et hovedværk. For en nyere fremstilling, også med hovedvægt på den kejserlige og kongelige hær, se Bassett, Richard, *For God and Kaiser. The Imperial Austrian Army* (2015). I sit opfattende og opdaterede værk, *Der Erste Weltkrieg: Und das Ende der Habsburgermonarchie 1914-1918* (2013), leverer Manfred Rauchsteiner blandt andet en analyse af Østrig-Ungarns situation i øst.
- 10 Citeret efter Dowling, Timothy C., *The Brusilov Offensive*, (Indiana University Press, Bloomington (IN) 2008), p. xi.
- 11 Det mest dækkende, opdaterede værk om disse kampe er Buttar, Prit, *Germany Ascendant. The Eastern Front 1915*, (Osprey Publishing, Oxford 2017). Se også DiNardo, R., *Breakthrough: The Gorlice-Tarnow Campaign 1915*, (Praeger, 2010).
- 12 Khavkin, Boris "Rusland gegen Deutschland. Die Ostfront des Ersten Weltkrieges in den Jahren 1914 bis 1915", Gross, Gehard P. (red.), *Die vergessene Front. Der Osten 1914/1915. Ereignis, Wirkung, Nachwirkung*. (Paderborn 2006), p. 85.

- 13 Foley, Robert T., *German Strategy and the Path to Verdun* (Cambridge University Press, 2007), pp. 109ff.
- 14 Foley (2007), pp.181ff. For tankerne om en intensivering af ubådskrigen se Jessen, Olaf, *Verdun 1916. Urschlacht des Jahrhunderts* (C.H. Beck, 2014), passim, herunder p. 334.
- 15 Buttar (2016), passim.
- 16 Hamilton, Richard F. & Holger H. Herwig, *War Planning 1914*, Cambridge University Press, 2010, kap. 2 og 3.
- 17 Buttar (2016), passim, særligt pp. 28f.
- 18 Det følgende er baseret på Watson, Alexander, *Ring of Steel. Germany and Austria-Hungary in World War I* (Basic Books, New York, 2014), pp. 300 ff.
- 19 *Der Weltkrieg*, bd. X, pp. 436f. Stone vurderer dog de russiske tab som noget lavere: 78.000. Stone (2015), pp. 236.
- 20 Schindler, John, "Steamrolled in Galicia: The Austro-Hungarian Army and the Brusilov Offensive, 1916", *War in History*, 2003, 10(1), p. 28.
- 21 Afskrift af general Stoltzmanns erindringer [med indsatte dagbogsfragmenter] 1935, pp. 1-4, TSAMO, 500/12519/46. Tilgængelig på www.germandocsinrussia.org/
- 22 Brussilow, Aleksei A., *Meine Erinnerungen*, (Militärverlag der Deutschen demokratischen Republik, Berlin-Ost 1983), pp. 197f; Dowling (2008), pp. 2f.
- 23 Jones, David R., "Imperial Russia's Forces at War", Millett, Allan R. & Williamson Murray (red.) *Military Effectiveness*, vol.1, (Unwin Hyman, London 1988), pp. 310f.
- 24 Dowling (2008), pp. 36f.
- 25 Buttar (2016), p. 45.
- 26 Buttar (2016), p. 78.
- 27 Buttar (2016), pp. 70, 77.
- 28 Bedste analyse er Jones (1988). Se også Wildman, Allan K., *The End of the Russian Imperial Army* (Princeton University Press, 1980).
- 29 Jones (1988).
- 30 BAMA, N266/61: Chef des Generalstabes des Feldheeres. Nachrichten-Abteilung. Weisungen des Oberbefehlshabers der russischen SW-Front Brussilow für die Durchführung des Angriffs auf befestigte Stellungen vom April 1916. 29-1-1917. Se også Jerabek (1982), bd. 1, pp. 194ff.
- 31 Brussilow (1983), p. 209.
- 32 *Der Weltkrieg*, Bd.X, p. 449.
- 33 Österreich-Ungarns Letzter Krieg 1914-1918, Das Kriegsjahr 1916, Herausgegeben vom Österreichischen Bundesministerium für Landesverteidigung und vom Kriegsarchiv, IV band, del 1, Wien 1930, s.417. Sml. Jones (1988), p..307.
- 34 Jerabek (1982), p..203.
- 35 Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914-1918, Das Kriegsjahr 1916, Herausgegeben vom Österreichischen Bundesministerium für Landesverteidigung und vom Kriegsarchiv, IV band, del 1, Wien, 1930, p. 418.
- 36 Русская армия в Великой войне: Стратегический очерк войны 1914-1918 г.г. Часть 5. http://www.grwar.ru/library/Strateg_Essay_5/SE_05_04.html
- 37 Buttar (2016), p. 127.
- 38 Brussilow (1983), pp. 203ff.
- 39 Русская армия в Великой войне: Стратегический очерк войны 1914-1918 г.г. Часть 5, http://www.grwar.ru/library/Strateg_Essay_5/SE_05_04.html
- 40 Русская армия в Великой войне: Стратегический очерк войны 1914-1918 г.г. Часть 5 http://www.grwar.ru/library/Strateg_Essay_5/SE_05_04.html
- 41 Jones (1988), p. 308.
- 42 BAMA, N266/61: Chef des Generalstabes des Feldheeres. Nachrichten-Abteilung. Weisungen des Oberbefehlshabers der russischen SW-Front Brussilow für die Durchführung des Angriffs auf befestigte Stellungen vom April 1916. 29-1-1917.
- 43 Episoden er gengivet i Bassett, Richard, *For God and Kaiser. The Imperial Austrian Army* (Yale University Press, New haven 2016), p. 458.

- 44 Det anslås, at Østrig-Ungarn producerede omkring 5.000 fly under krigen. Den russiske produktion var dog ikke meget højere. Det skønnes, at Rusland producerede ca. 5.600. fly: Kennett, Lee, *The First Air War 1914-1918* (Macmillan, London 1991), p. 173.
- 45 Ud af 1.000 officerer var 761 tyske. I den resterende gruppe dominerede ungarere og tjekker. Jéabek, Rudolf, "The Eastern Front", Cornwall, Marck (red.), *The Last Years of Austria-Hungary* (University of Exeter Press, 2015), p. 151.
- 46 Rothenberg, Gunther E., *The Army of Francis Joseph* (Purdue University Press, Indiana 1998), p. 193.
- 47 Buttar (2016), p. 76.
- 48 Buttar (2017), p. 400.
- 49 Watson (2014), p. 303.
- 50 Österreich-Ungarns *letzter Krieg 1914-1918, Das Kriegsjahr 1916*, Herausgegeben vom Österreichischen Bundesministerium für Landesverteidigung und vom Kriegsarchiv, IV band, del 1, Wien, 1930, p. 378.
- 51 Citeret efter general Stoltzmanns erindringer [med indsatte dagbogsfragmenter] 1935, pp. 1-4, TSAMO, 500/12519/46. Tilgængelig på www.germandocsinrussia.org/.
- 52 Buttar (2016), pp. 142ff. Österreich-Ungarns *Letzter Krieg 1914-1918, Das Kriegsjahr 1916*, Herausgegeben vom Österreichischen Bundesministerium für Landesverteidigung und vom Kriegsarchiv, IV band, del 1, (Wien 1930), p. 378.
- 53 Buttar (2016), pp. 144ff.
- 54 Om de tyske systemer se Seeselber, Friedrich, *Der Stellungskrieg 1914-1918* (Mittler, Berlin 1926).
- 55 Det følgende er baseret på Österreich-Ungarns *letzter Krieg 1914-1918, Das Kriegsjahr 1916*, Herausgegeben vom Österreichischen Bundesministerium für Landesverteidigung und vom Kriegsarchiv, IV band, del 1, (Wien 1930), pp. 88ff.
- 56 Om k.u.k praksis se Watson (2014), p. 303 og Österreich-Ungarns *letzter Krieg 1914-1918* (1930), pp. 364ff.
- 57 BAKA, A.O.K. Süd. Nr. 14., K.u.K. A.O.K. Op.Nr.21131, til Südarmee fra Generaloberst Conrad, 4-2-1916.
- 58 BAKA, A.O.K. Süd. Nr. 14., Hauptmann Fischahc i Südarmees AOK til AOK Südarmee, 17-2-1916, betr. Taktische Erfahrungen aus der Schlacht Barancze-Toroutz (9-1 til 20-1-1916).
- 59 ÖSKA, AOK-Op.Abeilung, R-Gruppe, Karton 495, Brev fra generalstabschefen for 4. Arme, von Berndt til Krigarkivets direktion 29-9-1929. Bilag: Betrachtungen über die Schlacht von Olyka-Luck 1916. 13 sider, pp. 5f.
- 60 Buttar (2016), p. 80.
- 61 Brussilow (1983), p. 216.
- 62 Österreich-Ungarns *letzter Krieg 1914-1918*, (1930), p. 382.
- 63 Jerabek (1982), bd. 1, p. 259.
- 64 *Der Weltkrieg*, bd. 10, p. 452 og Österreich-Ungarns *letzter Krieg 1914-1918*, (1930), p. 455ff.
- 65 *Der Weltkrieg*, bd. 10, p. 457.
- 66 *Der Weltkrieg*, bd. 10, pp. 556 ff. og Österreich-Ungarns *letzter Krieg 1914-1918*, (1930), p. 467 ff.
- 67 Her citeret efter *Der Weltkrieg*, b. X, p. 457. En af enhederne var 41. Infanteridivision (Honvéd), på det sydlige frontafsnit. Se Österreich-Ungarns *letzter Krieg 1914-1918*, (1930), pp. 374f. Rothenberg (1998), p. 196.
- 68 Om kampene her se Österreich-Ungarns *letzter Krieg 1914-1918*, (1930), p. 381.
- 69 Jerabek (1982), pp. 273ff.
- 70 Buttar (2016), pp. 200ff.
- 71 Buttar (2016), p. 221.
- 72 Dowling (2008), pp. 107ff. *Der Weltkrieg*, bd. 10, pp. 520ff; Buttar (2016), pp. 228ff.
- 73 *Der Weltkrieg*, bd. 10, pp. 522f; Buttar (2016), pp. 235f.
- 74 Buttar (2016), pp. 245ff.
- 75 Buttar (2016), p. 245.

- 76 Buttar (2016), p. 257.
- 77 Walsh, Stephen, "The Imperial Russian Army and the Eastern Front in World War I, 1914-17", Strohn, Matthias (red.), *World War I Companion* (Osprey Publishing, London 2013), p. 158.
- 78 Buttar (2016), pp. 245ff.
- 79 Dowling (2008), pp. 167f.
- 80 *Der Weltkrieg*, bd. 10, p. 566.
- 81 Dette lave tabstal finder man hos Krivosjееv, G.F., *Rossija i SSSR v vojnakh xx veka*, Olma Press, 2001, <http://lib.ru/MEMUARY/1939-1945/KRIWOSHEEW/poteri.txt#w02.htm-005>. For langt højere tal se Stone, *The Russian Army in the Great War*, p. 256 og Dowling (2008), p. 160.
- 82 Utkin, B.P., "Brusilovskij Proryv", http://www.hrono.ru/statii/2001/utkin_brusil.php
- 83 Stone, *The Russian Army in the Great War*, p. 239.
- 84 Jamie H. Cockfield, "General Aleksei Brusilov and the Great Retreat, May–November 1915", *Journal of Slavic Military Studies*, No. 26, 2013, pp. 653–672.
- 85 Watson, p. 306.
- 86 Stone (1998), p. 261; Walsh (2013), p. 158.
- 87 Harrison, Richard D., *The Russian Way of War. Operational Art, 1904-1940* (University Press of Kansas, Lawrence 2001), p. 70.
- 88 Jones (1988), p. 296.
- 89 Buttar (2016), p. 261.
- 90 *Der Weltkrieg*, bd. 10, p. 470.
- 91 Lawaetz (1938), pp. 486f.
- 92 Brussilow (1983), p. 217.
- 93 Schindler (2003).
- 94 Stone (2015), p. 239.
- 95 Jerabek (1982), bd.1, p. 204.
- 96 BAMA, RH61/741, Oberregierungsrat Dr. Klemp, Die deutschen Luftstreitkräfte im Osten im Frühjahr und Sommer 1916, udateret manuskript, pp. 25, 52 og 58.
- 97 Buttar (2016), p. 269.
- 98 BAMA, RH61/741, Oberregierungsrat Dr. Klemp, Die deutschen Luftstreitkräfte im Osten im Frühjahr und Sommer 1916, udateret manuskript, pp. 76ff.
- 99 Österreich-Ungarns *letzter Krieg 1914-1918, Das Kriegsjahr 1916*, Herausgegeben vom Österreichischen Bundesministerium für Landesverteidigung und vom Kriegsarchiv, IV band, del 1, Wien 1930, p. 376.
- 100 BAMA, RH61/741, Oberregierungsrat Dr. Klemp, Die deutschen Luftstreitkräfte im Osten im Frühjahr und Sommer 1916, udateret manuskript, pp 26, 49.
- 101 Dowling (2008), p. 145; Buttar (2016), p. 394.
- 102 Jones (1988), p. 308.
- 103 Dowling (2008), p. 45; Se også Georg Bruchmüller, *Die deutsche Artillerie in den Durchbruchschlachten des Weltkrieges* (Berlin 1922), pp. 74f.
- 104 ÖSKA, AOK-Op.Abtteilung, R-Gruppe, Karton 495, Brev fra generalstabschefen for 4. Arme, von Berndt til Krigsarkivets direktion 29-9-1929. Bilag: Betrachtungen über die Schlacht von Olyka-Luck 1916. 13 sider, pp. 3-4; dertil Jerabek (1982), bd.1, p. 158.
- 105 Stone, p. 245.
- 106 Foley (2005), p. 244.
- 107 *Der Weltkrieg*, bd. 10, p. 452.
- 108 *Der Weltkrieg*, bd. 10, p. 441.
- 109 Bayerische Kriegsarchiv (herefter BAKA: A.O.K. Süd. Nr. 14, Korps Marschall, K.H.Q Zborow 7-3-1916.
- 110 *Der Weltkrieg*, bd. 10, p. 444.
- 111 BAKA, AOK Süd, pk. 14, Kaiserlich Deutsche Südarmerie. 7.7.1916. Betreff: Lage der Armee und Aufgabe der Truppen.

- 112 Watson, pp. 306-307. Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv (hereafter ÖSKA), AOK-Op. Abteilung, R-Gruppe, Karton 495, Brev fra generalstabschefen for 4. Arme, von Berndt til Krigsarkivets direktion 29-9-1929. Bilag: Betrachtungen über die Schlacht von Olyka-Luck 1916.
- 113 Jerabek (1982), bd.1, p. 200.
- 114 Jerabek (1982), bd.1, pp. 209ff.
- 115 Jerabek (1982), bd. 2, pp. 557ff; ÖSKA, AOK-Op.Abtteilung, R-Gruppe, Karton 495, Brev fra generalstabschefen for 4. Arme, von Berndt til Krigsarkivets direktion 29.9.1929. Bilag: Betrachtungen über die Schlacht von Olyka-Luck 1916. 13 sider, pp. 1ff.
- 116 Tal fra Jerabek, *The Eastern Front*, p. 158.
- 117 Ibid., pp. 307ff.
- 118 Schindler (2003). Der er dog ingen tvivl om, at flere slaviske enheder allerede før angrebet var ramt af en dårlig moral når de var under k.u.k. kommando. Således havde hele ruthenske, polske og tjekkiske bataljoner overgivet sig uden kamp under den såkaldte Schwarzwelge Offensive I 1915. Under tysk kommando udviste de slaviske enheder en betydelig bedre sammenhængskraft. Jerabek, *The Eastern Front*, p. 158.
- 119 Jerabek (1982), bd.1, p. 290.
- 120 Dagbogsnotatet er gengivet i Rauchensteiner, *Der Erste Weltkrieg und das Ende der Habsburger Monarchie*, p. 548.
- 121 Asprey, Robert B., *The German High Command at War. Hindenburg and Ludendorff Conduct World War I*, p. 238.
- 122 Utkin, B.P., "Brusilovskij Proryv", http://www.hrono.ru/statii/2001/utkin_brusil.php
- 123 Dowling (2008), pp. 164ff.
- 124 Asprey, pp. 239 f.
- 125 Torrey, Glenn E., *The Romanian Battlefield in World War I*, (University Press of Kansas, Lawrence 2011), p. 330.
- 126 Stone, *The Russian Army in the Great War*, p.256.
- 127 B.P. Utkin, "Brusilovskij Proryv", http://www.hrono.ru/statii/2001/utkin_brusil.php Sml. *Der Weltkrieg*, bd.10, p. 448.
- 128 Foley (2005), p. 215.
- 129 Foley (2005), p. 256; Hirschfeld et.al. (2009), p. 855.
- 130 Buttar (2017), p. 360. Et yderligere eksempel kunne være Falkenhayns offensiv i Rumænien i 1916.
- 131 Hirschfeld (2009), pp. 713ff.
- 132 Stone, *The Eastern Front*, p. 235.
- 133 Buttar (2016), pp. 228f.
- 134 Stone (2015), pp. 276f; Jones (1988), p. 308.
- 135 BAMA, N266/61: Chef des Generalstabes des Feldheeres. Nachrichten-Abteilung. Weisungen des Oberbefehlshabers der russischen SW-Front Brussilow für die Durchführung des Angriffs auf befestigte Stellungen vom April 1916. 29-1-1917.
- 136 Stone (2015), pp. 288f.
- 137 Dowling (2008), pp. xii, 175.
- 138 Orenstein, Harold S. (red.), *The Evolution of Soviet Operational Art, 1927-1991*, bd. 1, (Routledge, London 1995), pp. 109ff.
- 139 Ibid., p. 150.
- 140 Свечин А. А. Эволюция военного искусства. Том II. — М.-Л.: Воениздат, 1928. Свечин А. А. Стратегия. — М.-Л.: Госвоениздат, 1926.
- 141 Harrison (2001), passim.
- 142 Således titlen på antologien Gross, Gerhard P. (red.) *Die vergessene Front. Der Osten 1914/15*, (Schöningh, Paderborn 2006).
- 143 Det drejer sig for Ruslands vedkommende om Русская армия в Великой войне: Стратегический очерк войны 1914-1918 г.г. Часть 5, for Tysklands om Reichskriegsminis-

- terium: *Der Weltkrieg* (S. Mittler & Sohn, 1936), bd. 10 og for Østrigs om *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914-1918*, IV band, del 1, (Wien 1930).
- 144 Originaludgaven udkom i Moskva i 1927.
- 145 Jerabek (1982), bd. 1-2.
- 146 Schindler (2003).
- 147 Dowling, (2008).
- 148 En væsentlig del af forskningen kan tilgås elektronisk ved en søgning på ”брусиловский прорыв” på <http://elibrary.ru/> . Den grundlæggende litteratur er tilgængelig på <http://www.grwar.ru/library/index.html>. Hvis man ikke læser russisk, kan det russiske perspektiv dog også i betydeligt omfang opnås gennem David R. Stones, *The Russian Army in the Great War*, som på glimrende vis trækker på netop disse værker.
- 149 “All Russian World War I Documents Available Online”, *The Moscow Times*, 14.4.2014: <https://themoscowtimes.com/news/all-russian-world-war-i-documents-available-online-33954>. For det statslige militærhistoriske arkivs (RGVIA) hjemmeside se <https://rgvia.com>
- 150 Lawaetz, W.E.O., ”Brussilow-Offensiven Juni 1916”, *Militært Tidsskrift*, 1938, pp. 234ff, 331ff, 395ff, 470ff.